

Rod Přemyslovců v 10. století

Buď jak buď, Boleslav II. ztracené území roku 990 zpět nedobyl. Prameny poté dále mlčí o tom, jak tento spor pokračoval. Zdá se spíše, že se Boleslav II. se ztrátou smířil. Nepokusil se o jeho dobytí ani v době tak příhodné, jako bylo úmrtí Měška roku 992. Celková „normalizace“ vztahů je patrná i z toho, že Boleslav II. stál roku 992 již na straně Říše. Snad k tomu přispěla i smrt Theofano, již v regentské úloze vystřídala Adelheida, matka Emmy Francké.¹⁶⁵

Tato hypotéza není v zásadním rozporu se žádným písemným pramenem.¹⁶⁶ Nemožnost sňatku Emmy Francké s Boleslavem stavěná na dvou základních faktech, a to, že se Emma nemohla stát matkou Jaromíra a Oldřicha z hlediska biologického a že, zemřela-li až roku 1006, musela být totožná s matkou knížecích synů zmiňovanou u Dětmara, je tak překonána. Emma Francká se na počátku roku 989 stala manželkou Boleslava II. Jako součást svého hmotného zabezpečení dostala Mělník, kde použila své – franckým králem jí udělené a českým panovníkem akceptované – právo razit mince.¹⁶⁷ V Čechách také dala zhotovit a iluminacemi bohatě vyzdobit opis Gumpoldovy svatováclavské legendy, kterou dal sepsat její bratr z matčiny strany císař Ota II.¹⁶⁸ Po smrti svého manžela se uchýlila na Mělník, kde patrně roku 1006 zemřela.¹⁶⁹ Mezitím Boleslav III. vyhnal z Čech své nevlastní bratry Jaromíra a Oldřicha s jejich skutečnou biologickou matkou, neznámého jména a původu.¹⁷⁰

Spojením pramenů týkajících se Emmy Francké a Emmy České překvapivě nevzniká žádný neřešitelný problém. Ba právě naopak, dostáváme tím odpověď na otázky, které si po dlouhá léta kladli jak francouzští, tak čeští historikové. Emma, původem italská princezna a posléze francká královna-vdova, se poté, co odešla z Francie, prodala za českého vévodu Boleslava II.

„Veliké město Slovanů jménem Praha“. Státy a otroci ve střední Evropě v 10. století

Dušan Třeštík

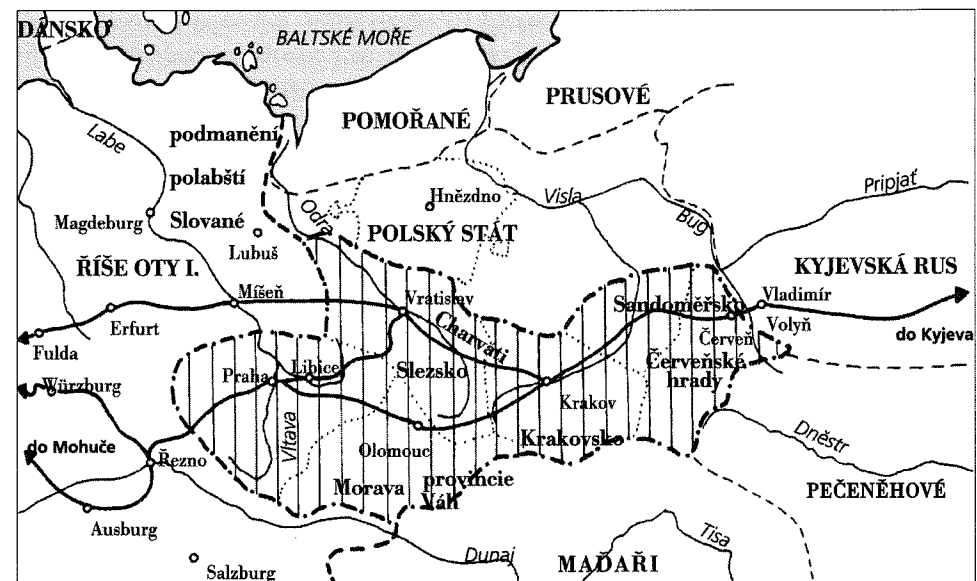
Zavraždění knížete Václava 28. září 935¹ rozhodlo dilema, v němž se nejméně od roku 921 ocitl pražský „státeček“ středočeských Přemyslovců² ve prospěch riskantního, avšak velkorysého řešení, prosazovaného jeho bratrem a vrahem Boleslavem I. V zásadě šlo o to, zda přistoupit na „spojenectví v podřízeném postavení“ s tehdy velice úspěšným saským králem Jindřichem I., budujícím na troskách východofrancké říše své království postupným získáváním si jednotlivých vévodství, či spíše šlechty, která je reprezentovala.³ Pro Přemyslovce tu bylo rozhodující spojenectví, které Jindřich uzavřel roku 921 s bavorským „vévodou v královském postavení“ Arnulfem.⁴ Zbavilo je totiž tradiční bavorské opory a vydalo je fakticky na milost Jindřichovi. Ten se však očividně o nějaké podmanění Čech nesnažil, měl v úmyslu Václava a jeho panství získat stejně jako nejrůznějšími způsoby získal „přátelství“ (*amicitiae*) říšských vévodství a franckých či italských králů a šlechty.⁵ Roku 929 ho k přijetí tohoto řešení Jindřich spolu s Arnulfem donutili, Václav se musel podřídit, i když zřejmě získal od Jindřicha ne nevýznamné záruky.⁶ Pro budoucnost to ale nevěštilo nic dobrého, znamenalo by to, že Čechy by čekal nejspíše podobný osud jako Korutany: začlenění do vznikající říše pod říšskou správou a pravděpodobně s obdobnou „autonomií“ (moderně řečeno) jako v případě Korutan.⁷ Vzepít se Jindřichovi bylo obtížné, proto, že česká knížata sice uznávala vrchní vládu Přemyslovců, to jim však nijak nebránilo, aby se nebouřila, bylo-li to pro ně výhodné,⁸ nebo aby se nespojovala se zahraničními silami. Jednou možností bylo tedy tato knížectví násilím zlikvidovat, sjednotit vládu v celé zemi v rukou jednoho přemyslovského knížete, postavit jednotné vojsko a s ním se vzepít Jindřichovi. Přemyslovci mohli k odstranění knížat mít dostatečnou vojenskou sílu, rozpoutání „občanské“ války uvnitř země by ji však nebezpečně oslabilo a ubránit se pak bezprostředně následující saské intervenci, s níž bylo třeba počítat téměř s jistotou,⁹ by bylo možno jen velmi obtížně. Toto dilema rozhodla staroboleslavská vražda. Boleslav I. začal okamžitě uskutečňovat svůj riskantní plán likvidace nepřemyslovských knížat, měl ale neobyčejně štěstí v tom, že Jindřich I.

právě tehdy zemřel a první saská reakce byla jen slabá, takže se s ní mohl snadno vypořádat.¹⁰ Těžké nástupnické boje v Jindřichově království mu pak ruce uvolnily definitivně. Dokončil zdárně dílo podmanění českých knížat.¹¹ To, že se mu - s notnou dávkou štěstí - podařilo uskutečnit tuto první část jeho plánu, rozhodlo v zásadě o osudu Čech na celé příští tisíciletí a založilo jejich samostatnou existenci.

Tím byly ale pouze vytvořeny předpoklady. Vznikající stát bylo třeba upevnit, vybudovat jeho pevnou správu a zajistit existenci vojska a správního aparátu. Boleslav se o to jistě snažil od samotného počátku, co však vidíme v pramenech především, byla rychlá a překvapivě rozsáhlá expanze, která se zastavila teprve daleko na východě, na hranicích Kyjevské Rusi. Její průběh, chronologie a především hnací síly nejsou bohužel příliš jasné. Povšimneme si jich proto úvodem poněkud podrobněji.

Konečný rozsah Boleslavem dobytých území je zachycen v tzv. zakládací listině pražského biskupství, obsažené v listině Jindřicha IV. z roku 1086.¹² Popis hranic diecéze, zde citovaný, je jistě autentický (tj. není účelově zfalšovaný),¹³ otázka je však, ze které doby pochází. Obyčejně se přijímá, že jde vlastně o popisy dva, z nichž jeden se týkal hranic diecéze pražské a druhý moravské z doby jejich vzniku v letech 973-976. Kosmův komentář k listině Jindřicha IV. ale tvrdí, že její předlohou bylo jakési „privilegium od sv. Vojtěcha“.¹⁴ Tomu bylo ochotno věřit jen málo badatelů, vyloučeno to však není. Máme totiž v rukopisu kláštera v Heiligenkreuzu zachován jakýsi konvolut Vojtěchových písemností¹⁵ obsahující mj. kusy papežské korespondence, týkající se moravského arcibiskupství,¹⁶ a známý „dekret“ Boleslava II., zápis o podmínkách, za nichž se Vojtěch roku 992 vracel do Čech.¹⁷ Jakási písemnost popisující hranice pražské a moravské diecéze, obou tehdy pod Vojtěchovou správou, se mohla v takovém souboru písemností dobře zachovat. V tom případě by se nejspíše jednalo o projekt budoucího arcibiskupství. Taková písemnost (ne nutně privilegium, ale třeba list nebo jakákoliv písemnost neliterární povahy¹⁸) mohla vzniknout nejspíše v době Vojtěchova prvního biskupování, v letech 983-989.

Popis hranic zde zahrnuje Čechy spolu se Slezskem, „přidána“ (*addita*) je Morava a pak další jednotka s centrem v Krakově a „provincií Váh“, přičemž jižní hranicí tohoto útvaru jsou Tatry a hranice Uhrů a východní hranicí jsou řeky Bug a Styr.¹⁹ Za nejasné zde bylo považováno především spojení „provincie Váh“ s Krakovem, když jde zřejmě o Pováží tendující (přes Olšavskou bránu) mnohem spíše k Moravě než ke Krakovu. To je však evidentně jen určitá neobratnost autora popisu, v jejímž důsledku se zdá - ale jen zdá - jako by spojoval Pováží s Krakovem.²⁰ Krakov se svým „příslušenstvím“ je nepochybně samostatnou jednotkou. Jde o staré teritorium „kmene“ Vislanů,²¹ to ale v žádném případě nemohlo sahát až po Bug a Styr (přítok Pripjati), na Volyň. Dlouhé spory o etnickou charakteristiku tohoto území rozřešil Gerard Labuda, který je připsal Lędzianům-Ljachům.²² Tato atribuce vysvětluje údaj ruských letopisů, že kyjevský kníže Vladimír se roku 981 vypravil na Ljachy a obsadil Červeně, Przemysl a jiné hrady, „které jsou až podnes pod Rusí“.²³ Pro badatele to bylo záhadou,²⁴ protože by to znamenalo, že přinejmenším toto území, ne-li také Malopolsko s Krakovem, odebral Měšek Boleslavovi již před rokem 981, což je samozřejmě sotva možné. Jestliže však roku 981 útočil Vladimír na území Lachů-Lędzianů,²⁵ musel by bojovat s Čechy a ne s Poláky. Pokud bychom popis hranic kladli do Vojtěchovy doby, do let 983-989 a ne k letům 973-976, vznikal by tu rozpor. Hranice na Bugu s Styru by v této době, po roce 981, byla již neplatná. To však nemusí být rozhodující

Rozsah „říše“ Boleslava I.

cí, znamenalo by to jediné, že tato ztráta nebyla v Praze považována ani za definitivní, ani za závažnou, rozhodně ne z církevního hlediska. Nárok příslušného biskupa na toto území přece trval i poté, bylo-li obsazeno jinou světskou mocí, nadto tehdy ještě pohanskou, protože Vladimír přijal křest až roku 988.

Lędziany uvádí Konstantin Porfyrogenetos²⁶ ve svém spise *De administrando imperio*, vzniklém okolo roku 950, jako daníky (či spojence)²⁷ Rusi, v každém případě jako samostatnou etnicko-politickou jednotku. K datování výboje Boleslava I. na jejich území nám to ale příliš nepomůže, protože dost dobře nevíme, z které doby pocházely Konstantinovy informace.²⁸ Podobně nejasná byla situace ve Slezsku. Nevíme především, kam máme umístit dvojici Charváty, kteří podle spolehlivého údaje anglosaského Orosia seděli severovýchodně od Čech.²⁹ Do Čech je tedy rozhodně lokalizovat nelze, podle pořadí výčtu by tedy náleželi nejspíše někam do Horního Slezska,³⁰ za jisté to však mít nelze. Na území Dolního Slezska je také zřejmě třeba opravit tradiční lokalizace Bobřanů a Třebovanů a přijmout návrh Sl. Moździocha položit „Pobarany“ na Obru a „Trebouany“ do okolí Trzebnice. Hranice Boleslavova panství se tím posunuje značně na sever do přímého sousedství velkopolského jádra piastovského mocenského útvaru, tak jak ho vymezila S. Kurnatowska.³¹ Pro datování nám to ale také mnoho nepomůže. Prvním a vlastně jediným výslovným svědectvím je pražská listina, dokonce ani dobytí Slezska Měškem I. není také nikde výslovně konstatováno.³²

Složitá je otázka ovládnutí Moravy Boleslavem I. Bádání to, zejména pod vlivem prací B. Bretholze a J. Pekaře, vehementně popíralo.³³ Schůdné řešení ale navrhl Pekař sám, když poznamenal: „Kladl bych důraz zejména na to, abychom nepředstavovali si při tom nutně Moravu celou nebo Moravu v známých nám pozdějších hranicích.“³⁴ Byli to zejména archeologové, kteří se dali touto cestou. Archeologické prameny, rozmnožené zejména hojnými výzkumy v poválečné době, k řešení naší otázky dlouho

příliš nepomáhaly.³⁵ Poukazovaly sice na jakési přetrvávání, dokonce i hlavních moravských hradů, nyní se však stále jasněji ukazuje, že tu v mnoha případech spíše šlo o nějakou chybu v archeologickém datování velkomoravských památek, zejména šperků jakožto chronologicky snad nejcitlivějšího materiálu.³⁶ Od osmdesátých let se ale začala rýsovat poněkud jasnější situace. Zejména pod vlivem překvapujících výsledků výzkumů v historickém jádru Olomouce³⁷ dospívali archeologové k názoru, že je třeba odlišit situaci na chráněné severní Moravě od situace na Moravě jižní, vystavené přímo nájezdům Maďarů, a přikládat v 10. století rozhodující význam právě Olomouci.³⁸ Ukázalo se tak, že Přemyslovci zřejmě opanovali severní Moravu, na níž měli zájem především kvůli obchodní cestě na Krakov, dříve než jižní.³⁹ Určité pochybnosti panovaly okolo datování. Průnik Boleslava II. na jižní Moravu je datován zánikem hradiště Staré Zámky u Líšně (snad) někdy v devadesátých letech 10. století,⁴⁰ méně jasná je chronologie ovládnutí severní Moravy. Vázat je na oslabení Maďarů či jejich porážku, jak to činili již F. Palacký a po něm i Václav Novotný,⁴¹ kteří spojují dobytí Moravy s válkou, kterou vedl roku 955 Boleslav I. s Maďary,⁴² není nutné, protože právě severní Morava, byla jistě vždy mimo jejich zájmovou sféru.

Vcelku vzato, máme tedy rozsah Boleslavova panství dosvědčen „zakládací listinou“ pražského biskupství k létům 973–976 (nebo 983–989, zde ovšem zřejmě blíže datu prvnímu) a předtím Ibrahimem ibn Jakubem, který dosvědčuje k letům 961 nebo 965 Boleslavovo panování v Krakovsku⁴³ a tím také zprostředkovaně na severní Moravě, protože si lze sotva představit, že by Boleslav vládl v Krakovsku, aniž by držel cestu k němu přes Olomouc. Jestliže nejsme nuceni klást obsazení severní Moravy až do doby po oslabení Maďarů po porážce na Lechu, můžeme vznik této Boleslavovy říše klást do let 935/936–961/966. Od roku 936 byl Boleslav ve vleklé a nepříliš důrazné válce s Otou I. a když se mu roku 950 poddal, byly jeho výboje již očividně dokončeny. Proběhly tedy velmi rychle, v letech 935–950.

Takto vzniklý nový stát⁴⁴ se stal v Evropě rychle známým. Ne však jako stát český, nýbrž jako stát pražský, území krále jakýchsi Slovanů majících „veliké město jménem Proada“ – Prahu, jak to napsal okolo roku 950 v Remeši kronikář Flodoard.⁴⁵ Pro Ibrahima ibn Jakuba to bylo území tří „měst“:⁴⁶ Prahy,⁴⁷ Krakova a „Bohemie“.⁴⁸ To znamená, že jeho páteř tvořila osa Praha – Krakov, což není nic jiného než úsek veliké evropské obchodní cesty z cordóbského kalifátu přes Kyjev na chazarské trhy na dolní Volze a přes Chorézm dále do východoarabského světa a do Číny. Expanze tohoto pražského státu na sever a východ měla jistě za účel co možná nejúplněji kontrolovat co nejdelší úsek této obchodní cesty. Praha se tak stala branou k obrovskému, mocensky dosud sotva strukturovanému slovanskému světu na okraji Evropy. Tak to přinejmenším chápal ještě ve 12. století Benjamin z Tudely,⁴⁹ který tu ovšem narážel na poměry 10. století. „Slovanská země se prostírá od bran Prahy k branám Kyjeva,“ napsal.⁵⁰

Tento obchod nebyl zde ve střední Evropě ničím novým. Přinejmenším od konce 8. a zejména v 9. století fungovala tato cesta jako jedna z tras stále ještě záhadných židovských „Radanitů“.⁵¹ Naučili se slovanské řeči, což znamená, že slovanské země pro ně nebyly pouhým průchozím územím, nýbrž že byly i jejich obchodním partnerem.⁵² Trasa jejich cesty je známá. Vedla z jihofrancouzských přístavů podél Rhôny přes Verdun⁵³ a dále do Mohuče,⁵⁴ oblíbeného sídla Ludvíka Němce, a odtud do Řezna, sídla jeho nástupců. Zde nacházíme radanitské židovské kupce v raffelstetten-

ském celním statutu z roku 903 na Dunaji,⁵⁵ na cestě do Karpatské kotliny, odkud pokračovali dále přes Verecký průsmyk do Kyjeva. Ještě předtím však navštěvovali jeden významný trh – „trh Moravanů“⁵⁶ v centrální oblasti velkomoravské říše na řece Moravě.⁵⁷ Konal se každý měsíc po tři dny v sídelním městě Mojmirovců.⁵⁸ Jeho jméno neznáme,⁵⁹ nejpravděpodobněji však bylo totožné s dnešními Valy u Mikulčic.⁶⁰ Zde se setkávali radanitské kupce s kupci z Benátek, kteří používali staré jantarové cesty, aby došli na Moravu, ne však již – jako dříve – dále na sever, k Baltu.⁶¹ Benátky měly již nejméně od počátku 9. století čilé obchodní styky nejenom s Konstantinopolí, ale také s Araby v Africe.⁶² Ve všech smlouvách s franckými a pak i „německými“ panovníky se Benátčané zavazují mimo jiné, že zamezí „výrobě“ eunuchů, ale právě skutečnost, že se tento závazek neustále obnovoval, svědčí o tom, jak málo byl dodržován.⁶³ Benátky se zřejmě na tomto nesmírně výnosném podnikání podílely nemalou měrou. Pro benátské otrokáře musela být Velká Morava v 9. století jedním z nejdůležitějších zdrojů. Víme sice jen o jednom takovém případě, o prodeji 200 Metodějových žáků roku 886 židovským kupcům, kteří je pak prodali v Benátkách,⁶⁴ ale i oněch 900 zajatců, které si roku 867 vyžádal v Blatnohradě Konstantin od Kocela, bylo jistě určeno k prodeji do Benátek.⁶⁵ Čísla jsou jistě nadsazená, i tak však svědčí o nemalém objemu tohoto obchodu.

„Trh Moravanů“ hrál tedy v 9. století zřejmě stejnou nebo podobnou roli jako Praha v 10. století. Byl také branou do slovanského světa. Zmizel ale doslova z povrchu země⁶⁶ v roce 906⁶⁷ – roce, který vůbec vyznačuje zásadní proměny v této části Evropy. Staré, karlovskou říší formované struktury se rozpadly, nejenom pod tlakem Maďarů, kteří se tehdy usídlili v Karpatské kotlině, ale v důsledku vnitřních sil rozkladu. Ze staré východofrancké říše zůstalo sotva co trvalého. To, co zde nakonec vzniklo, říše saských císařů, bylo něco zcela nového. Nebyl to především už stát – přinejmenším pokud státem rozumíme úřednický stát typu pozdněantického *Imperia Romana Christiana*. Na druhé straně to však byly právě nové středoevropské státy Přemyslovců, Piastovců a Arpádovců, které si tento charakter státu zachovaly. Byly evidentně vybudovány podle jednoho vzoru, protože celé jejich ustrojení je si podobno jako vejce vejci, nemohly se však řídit vzorem otónské říše. Tímto chybějícím článkem, společným vzorem musela nutně být již neexistující velkomoravská říše.⁶⁸ Konec konců to ovšem byl Mojmirovci adaptovaný a uzpůsobený model karlovské říše z 9. století, která ovšem zase byla jen pokračováním pozdněantického impéria. Přemyslovci mohli tento vzor přejmout z Velké Moravy přímo, Maďari se alespoň na části svého území jistě setkali se živým státním zřízením Mojmirovců. Polsko přejala tento model především prostřednictvím Čech. V tomto smyslu tedy Velká Morava nezánikla, neměla sice přímé následnické státy, z právě naznačeného pohledu byla je-

Počátky české mince – denáry Jindřicha II. Bavorského (vlevo) a Boleslava I. (vpravo). Podle Z. Petráně

jím následnickým státem celá střední Evropa. Váhu všech těchto proměn vyznačuje přesun těžišť, které dosud leželo někde u starého Carnunta u Bratislavské brány, na sever, do trojúhelníku Magdeburk-Hnězdno-Praha.

Pro obchod nemusely mít tyto změny samy o sobě nutně zlé následky. Jistě, cesty se staly v důsledku maďarských nájezdů nejistými, velcí odběratelé ne dvorech mocných panovníků zmizeli, zboží by ale mělo zůstat. Co to bylo za zboží, co mohla střední Evropa arabskému světu nabídnout? Ve skutečnosti nebyl tento region v mnohém ohledu žádným důležitějším obchodním partnerem pro náročné arabské odběratele.⁶⁹ Střední Evropa neměla žádné tak drahocenné kožešiny, jaké poskytovaly tajgy východoevropského severu,⁷⁰ nenacházel se tu žádný jantar,⁷¹ nevyráběly se tu žádné tak drahocenné meče jako ve francké říši, zejména v Porýní v Eifelu. Střední Evropa, jejíž smíšené lesy se dokonale hodily pro včelařství, mohla nabízet cenný vosk,⁷² Čechy byly proslulé svými koňmi,⁷³ pocházejícími nepochybně z dobře organizovaného chovu přemyslovských knížat z 10. století.⁷⁴ To vše mohlo ale sotva přilákat velký obchod obsluhující náročné arabské trhy.⁷⁵ To, co přivedlo židovské kupce do střední Evropy, bylo zvláštní zboží: zotročení lidí, protože ti zde byli „vyráběni“ ve velikém množství.

K tomu bylo ovšem třeba splnit dvě podmínky: za prvé bylo třeba, aby se v regionu vedly rozsáhlé války, které by hromadily lidskou kořist, a zároveň ji bylo třeba nabízet pokud možná na jednom místě, aby byla kupcům pohodlně přístupná. Za druhé museli tito lidé být - přinejmenším formálně - pohany. Obě podmínky byly navzájem těsně propojeny, protože dostatečně intenzivní, na expanzi a podmanění celých rozsáhlých území zaměřené války, mohl vést prakticky jen stát, sotva delší dobu usazený kmen, který se už vzhledem ke své demokratické struktuře omezoval v zásadě jen na obranu. Stát musel navíc být - přinejmenším v dobách, které nás tu zajímají, být tak řečeno *ex definitione* křesťanský.

To ale znamenalo, že vzhledem k existujícím a také v zásadě dodržovaným církevním zákazům prodávat křesťanské otroky pohanům, Židům a Arabům,⁷⁶ vznikala zvláštní situace. Odbyt pro otroky byl ve slovanských zemích, kde neexistovaly velkostatky,⁷⁷ omezen na velmožskou aristokracii, která si jediná mohla dovolit vydržovat větší množství domácích nevolníků. Domácí trh byl tedy omezený. Stejně tak už od 9. století neexistoval masový odbyt pro otroky ve francké říši. Jejich potřeba na velkostatech byla tehdy již zřejmě v zásadě kryta přirozeným přírůstkem.⁷⁸ Bylo se tedy třeba snažit o odbyt u Židů, a to vyžadovalo zboží v příslušné, pohanské kvalitě. Bylo třeba bojovat s pohany a zotročovat je. Ti se ale již tehdy stali spolu s pokračující christianizací Evropy nedostatkovým zbožím.

Není jasné, co se stalo s bohatou lidskou kořistí Karla Velikého z válek s Avary, zdá se ale, že nevedla k žádnému zřetelnějšímu oživení obchodu s otroky.⁷⁹ Jinak tomu ale bylo s Velkou Moravou, „trh Moravanů“ se stal opravdu důležitým otrokářským trhem. Skutečná konjunktura ale začala teprve v 10. století spolu s válkami se Slovy, které vedli Otóni a pak s expanzí přemyslovského a nakonec piastovského státu. Pražský trh byl tehdy zásoben kvalitními pohanskými otroky více než dostatečně.⁸⁰

Vznikl tedy trh a čekal na odběratele. Ti přišli brzy, byli k tomu totiž také donuceni - v prvních desetiletích 10. století došlo k závažnému přesunu v trasách obchodu, zejména starého židovsko-radanitského obchodu. Již na přelomu 9. a 10. století se stalo západní Středomoří pro obchod značně nejistým. Saraceni dobyli Sicílii (876-902) a vybudovali své základny na pobřeží Provence (ve Fraxinetu-Freinet se Saint Tropez

jako přístavem). To vedlo k úpadku jihofrancouzských přístavů,⁸¹ který těžce postihl námořní cesty židovských kupců. Ještě tížeji byli vzápětí postiženi pronásledováním Židů v Byzanci. Císař Roman I. Lakapenos totiž v roce 932 nařídil násilné pokřtění všech Židů, což vedlo k jejich velké následné emigraci, zejména do židovské Chazarie a také k úpadku židovských obcí v Itálii.⁸² Toho využili Benátčané k tomu, aby se zbavili svých židovských konkurentů, zakázali jim používání svých lodí a benátský dóže Petr II. se dokonce pokusil přemluvit Jindřicha I., aby nařídil ve svém království podobné pronásledování Židů jako byzantský císař. Záležitosti se dokonce zabývala synoda v Erfurtu, zřejmě ale benátskou žádost odmítla.⁸³ Bylo to ostatně pochopitelné, vždyť Jindřich financoval svůj mocenský vzestup ze značné míry právě prodejem slovanských otroků Židům.

Suchozemská cesta radanitů přes střední Evropu tedy zůstala otevřená. Usazení Maďarů v Karpatské kotlině ovšem učinilo její dunajský úsek nebezpečným, kupci tedy odbočili z Mohuče a Řezna na Prahu a odtud přes severní Moravu, kde se stala důležitou stanicí Olomouc, na Krakov a Kyjev a dále k Chazarům - možná s oklikou přes Bolgár, velké emporium Bulharů na střední Volze. Velmi rychle se tehdy také objevují zprávy o prvních židovských obcích v Magdeburku, Mohuči, Řezně a jinde. Kupci šli prostě blíže ke svým trhům. Někdy ve dvacátých letech 10. století se tak setkaly dva důležité faktory, vznikající trh a kupci, a setkaly se právě v Praze.⁸⁴

Věděli bychom o pražském trhu jen málo, kdyby sem v roce 966 nebo - méně pravděpodobně - 961 nezavítal Ibrahim ibn Jakub a nesepsal o tom pro cordóbského kalífa zprávu.⁸⁵ Mluví se o něm obyčejně jako o kupci, jednom z těch mnoha a mnoha židovských otrokářů, kteří sem přicházeli za obchodem. Tím ale jistě nebyl, už proto ne, že o své cestě sepsal zprávu. Pro to, že náležel k této profesní skupině, ovšem skutečně mluví mnohé, pozornost, kterou věnoval cestám, trhům a zboží na nich nabízenému a také nápadná skutečnost, že nejspíše nešel po obvyklých cestách poutníků a kupců, ale vyhledával druhořadé vedlejší cesty, zřejmě proto, aby tu hledal příležitost k obchodování.⁸⁶ Nebyl ale ani obvyklým vyslancem. Ch. Warnke⁸⁷ upozorňuje právem na fakt, že oficiální politická poselstva vždy chodila ke svému cíli nejkratší a obvyklou cestou, Ibrahim naproti tomu cestoval velkými oklikami. Považuje proto Ibrahima za váženého kupce, který přijal nějaké úkoly od svého vládce nebo od vládce hostitelské země a vyřizoval je vedle svého zaměstnání.

To ale nedává odpověď na otázku, proč sepsal svůj cestopis či relaci. Na obyčejného kupce byl také příliš vzdělaný, což ukazují jeho rozmluvy s Otou I., které se týkaly záračného stromu v Lorce a země Amazonek někde při Baltu. To byly rozmluvy vzdělance a ne kupce snažícího se prodat své zboží. Jistě, je možné si v tehdejší Španělsku představit i vzdělaného kupce, spíše je ale třeba myslet na jiné povolání. Na základě skutečnosti, že Ibrahim se zajímal zejména o nemoci (především u Slovanů), se předpokládalo, že by mohl být lékařem.⁸⁸ I to je však jen domněnka. Rozhodující je, že vzdělaný Arab nebo Žid arabského vzdělání, kterým byl Ibrahim, by se jistě pokoušel psát literaturu. Ibrahimův spis je však, přestože ho známe jen ve výtazích, sotva literární, je v rámci arabské cestopisné literatury výjimkou. Jedná se totiž o prostou zprávu, která měla jistě původně úřední nebo polouřední charakter.⁸⁹ Nejpravděpodobněji je proto třeba Ibrahima považovat za neoficiálního vyslance cordóbského kalífa k Otovi I. Na takovém úkolu by nebylo nic neobvyklého, víme, že oficiální poselství chodila mezi Cordóbou a Magdeburkem téměř každého roku sem i tam.⁹⁰

Proč ale šel Ibrahim do Prahy? Jeho itinerář, tak jak ho s určitou pravděpodobností můžeme rekonstruovat, k tomu nedává žádné vysvětlení. Jestliže jeho cílem byl Magdeburk, sídlo Oty I., a když se pak vracel přes Fuldu a Mohuč, byla cesta do Prahy zbytečnou oklikou.⁹¹ Lze se tedy domnívat, že zde měl podobné poslání jako v Magdeburku, že nešel vlastně do Prahy, ale k jejímu králi, k Boleslavovi I.

Bádání si toho vlastně až dosud téměř nepovšimlo, faktem ale je, že Boleslav byl v Cordóbě znám stejně dobře jako Ota nebo byzantský císař. Mezi ním a kalifem existoval stejně čilý diplomatický styk, jaký měl kalif s Otou. Vyplývá to ze slavné (i když v naší literatuře prakticky neznámé) korespondence Chazdaje ben Šaprúta s chazarským králem Josefem.⁹² Chazdaj, vysoce vzdělaný Žid, zastával vysoké postavení na dvoře cordóbských kalifů a jako dobrý Žid se vedle svých úředních povinností staral i o své souvěrce na celém světě. Intervenoval kupříkladu u byzantského císaře ve věci právě zmíněného pronásledování Židů ve třicátých letech. Měl při tom úspěch, těžké následky pronásledování ovšem napravit nemohl. Při tom se ale dozvěděl o království Židů, chazarském kaganátu, který přijal již v 9. století judaismus. Chtěl se s tímto královstvím spojit a zkusil to tedy nejprve přes Konstantinopol. Byzantský dvůr ale jeho poslání tento úkol sice zdvořile, ale rozhodně znemožnil. Chazdaj to tedy chtěl zkusit přes Jerusalema, kde prý mělo existovat nějaké spojení do Chazarie, když v tom zrovna přišlo do Cordóby poselství krále Gebalimů a s ním dva Židé, Mar Saul a Mar Josef. To jsou i jinak známé osoby, pocházeli z království Gebalimů a sloužili svému králi i jiným jako zkušení emisáři na cestách mezi západní a středovýchodní Evropou.⁹³ Ti nabídli Chazdajovi, že mu spojení do Chazarie zprostředkují. Dopis chazarskému králi prý jejich král pošle Židům bydlicím v Uhrách a ti ho pošlou dále na Rus⁹⁴ a odtud se dostane k Bulharům (nepochybně na Volze, tedy do Bolgáru).⁹⁵ Odtud dojde list k Chazarům.⁹⁶ Z (ne nepodezřelé) odpovědi chána Josefa pak vyplývá, že král Gebalimů nakonec zvolil méně komplikovanou cestu, protože Chazdajův list donesl do chazarského hlavního města Itilu rabi Jakob ben Elizer „ze země Nemece“,⁹⁷ tedy z Bavorska (ne Německa).⁹⁸ Král Gebalim se tedy obrátil na sousední židovskou obec, která měla s Itilem přímé styky, zřejmě na Řezno. Sám je měl sice také, Mar Saul a Mar Josef si pamatovali na to, že k nim přišel jakýsi slepý, velice učený rabín z Chazarie,⁹⁹ zřejmě však tyto styky nebyly dále pěstovány.

Král Gebalimů tedy sídlil v sousedství Maďarů a Bavorska. S Otou I. nebyl rozhodně identický.¹⁰⁰ Chazdaj líčí ve svém dopise slávu svého kalifa a vychvaluje jej tím, že k němu „králové světa“ posílají pravidelně svá poselství. Jmenovitě uvádí krále Aškenázů, tj. Němců, krále Gebalimů, „kteří jsou al-Sekelab (Slované)“ a krále Konstantinopole.¹⁰¹ A. Kaplony sice správně upozorňuje na to, že jméno al-Sakaliba se v arabské literární tradici nemusí vždy vztahovat na Slované,¹⁰² zde to ale není možné. Pokud by totiž král Gebalimů („král národů severu“, podle Kaplonyho výkladu) byl totožný s Otou, kdo by pak byl oním králem Aškenázů, který také posílal do Cordóby poselství?

Jméno Gebalimů se nejčastěji odvozovalo od arabského džebel – „hora“. Král Gebalimů by pak byl „král lidí z hor, horalů“, tj. nejspíše král nejvýznamnějších hor Slované, Karpat. Země Gebalimů by pak byla totožná s Malopolskem, kam se tradičně kladlo Bílé Charvátsko Konstantina Porfyrogeneta.¹⁰³ Gebalim by tak bylo hebrejské jméno těchto Bílých Charvátů. Doklad pro to se hledal v etymologii jména Charvátů: mělo znamenat „lidé bydlicí v horách“.¹⁰⁴ To vše je ale jen hromada ne-

možných domněnek. Záhadný *gens* severních Charvátů, který se objevuje na konci 9. století a mizí po polovině 10. století,¹⁰⁵ nemohl sídlit v Malopolsku, ani v Čechách. Z pramenů plyne pouze to, že seděl ve Slezsku nebo severně od něj.¹⁰⁶ Také etymologie nejasného jména nemohla mít nic společného s horami. Dnes se nejčastěji přijímá íránská etymologie.¹⁰⁷ A především: Gebal nemá nic společného nejenom s Charvátů, ale ani s horami.

Vycházet musíme z faktu, že Židé používali pro cizí národy vždy buď jejich vlastní jména nebo biblická, nikdy je netvořili z apelativ.¹⁰⁸ Protože pak Gebalim nemůže být v žádném případě vlastním slovanským jménem,¹⁰⁹ je třeba je hledat v bibli. O to se pokusil T. Lewicki, který poukázal na slavné obchodní emporium Fénicianů, Byblos. V bibli je pojmenován jako Gebal (Ezechiel 27,9), Gebalim (im je nominativ pluralis) by pak znamenalo „lidé z Byblosu“, jméno by bylo odvozeno ode jména města. (V bibli jsou to Giblím, „lidé z Byblosu“ -1. král. 5, 32.) Neznámějším obchodním emporiem Slované byla v 10. století nepochybně Praha a Praha by tedy byla pro Židy Byblos-Gebal.¹¹⁰ Pro A. Kaplonyho to ale není dostatečně přesvědčující, pokouší se proto navázat Gebal na biblického Tubala tak, že přijímá konjekturu: GBL TBL. Tubal(im) by pak znamenalo zcela obecně „severní národy“, tj. prakticky totéž co Saklab – Slované, ale také „severní národy“. Králem těchto severních národů Gebalim/Tubalim, kteří jsou Saklab/severní národy by pak byl Ota I.¹¹¹ To ale ztroskotává na jasné skutečnosti, že Chazdaj rozlišuje jasné mezi králi Aškenázů a Slované.¹¹²

Dále nám pomůže pečlivá studie A. Putíka o jménu Gebal a podobných v bibli.¹¹³ Ukazuje se, že pokud jde o Tubala, není ho žádným způsobem možné spojit se záalpskou Evropou, protože Tubal neměl nikdy nic společného se „severními národy“.¹¹⁴ Gebel a Gebalim se vyskytuje v bibli častěji, jednak jako Gebal-Byblos a k tomu Gebalim jako lidé z Byblosu, jednak jako Gebal, země Edomitů. Onen první Gebal-Byblos byl vždy považován za součást zaslíbené země Kanaanu.¹¹⁵

Jestliže tedy bylo možno Lewickému namítat, že standardním hebrejským jménem Čech bylo už v 10. století (dosvědčuje to Josippon¹¹⁶) Kanaan, „protože obyvatelé této země prodávají své syny a dcery všem národům“¹¹⁷ – rozumí se: tak jak to bylo údělem biblických Kanaanitů (srv. Gen. 9,5 a Lev. 25,46), a že by tedy země měla dvě jména, vysvětlil to Putík poukazem na to, že Gebal-Byblos byl v biblické tradici vždy považován za součást Kanaanu jakožto zaslíbené země.¹¹⁸ Obě jména nejsou v rozporu, Gebal se sice vztahuje primárně na nějaké město a teprve druhotně na zemi, patří ale zároveň do Kanaanu. Obě jména poukazují na obchod, zejména na obchod s otroky, jsou tedy více než jasná.

Nejasné je jenom, co vlastně pojmenovávala. Musíme si totiž uvědomit, že nově středoevropské státy 10. století vlastně neměly žádná jména. Jestliže pro ně používáme současná jména, Polsko či Čechy, je to nejenom nepřesné, ale hrubě matoucí. Tyto útvary se skládaly z územně i etnicky zcela odlišných jednotek, přesto pro ně ale bylo třeba mít nějaké jméno, které by tento celek identifikovalo. Sousedé to měli jednoduché, pro ně stačilo jméno panovníka, Boleslava nebo Měška, co si s tím měl ale počít Arab nebo Žid? Výsledek vidíme u Ibrahima. O tom, co dnes nazýváme Polskem, mluví tak, jak to slyšel v Praze:¹¹⁹ jako o „zemi Měška“.¹²⁰ Území pod vládou Boleslava I. nedává žádné jméno – jednoduše proto, že žádné nemělo. Mluví o Boleslavovi jako o králi tří měst (či zemí, Arabovi to splývá) Prahy, Bohemie

a Krakova. To není žádné povrchní pozorování cizince, jde to na jádro věci. Když měl roku 990 Měšek popsat své území, které daroval sv. Petru, udělal to tak, že je popsal jako „*civitas Schinezge* (Hnězdno) *cum omnibus suis pertinentiis*“, ¹²¹ přičemž tím příslušenstvím byla ohromná území. Jméno Polsko pro tento konglomerát se objevuje teprve na počátku 11. století. ¹²² Pro mnohé bude při tom šokující, že za to nemohl žádný „vývoj“, nýbrž jednorázové arbitrární rozhodnutí. Dokázal to nedávno naprosto přesvědčivě Johannes Fried: Polsko bylo pojmenováno na sjezdu ve Hnězdně, nadání jména zemi bylo součástí složitého rituálu, s nímž přišel císař Ota III. ¹²³

Pro nás z toho plyne asi toto. Když Mar Saul a Mar Josef přišli s poselstvím svého vládcy do Cordoby, museli ho nějak představit. Identifikovali ho tedy jako krále velkého obchodního města Byblos-Gebal-Praha s příslušenstvím, zemi či zeměmi Kanaan neboli jako krále Gebalimů-Pražanů, „kteří jsou Slované“ čili Kanaanité, neboť žijí z prodeje otroků. Bylo to jistě poněkud komplikované, ale přesné. Boleslavova „říše“ opravdu vypadala přesně takto.

Král Gebalimů-Pražanů měl v každém případě to postavení, které mu připisuje Chazdajův list, řadil ho mezi krále vznikající německé říše a mezi byzantského císaře. Jak bylo jeho postavení ceněno v samotné německé říši, ukazuje kupříkladu argument, který roku 968 položil na stůl vyslanec Oty I., vyjednáující o sňatek s byzantskou princeznou. Když mu Byzantinci namítali, že by „bylo neslýchanou věcí, kdyby byla v purpuru narozená dcera v purpuru narozeného císaře vyvdána k cizím národům“, namítl Otův vyslanec, že přece císařovu dceru dostal nedávno bulharský král a že jeho pán „má pod sebou mnohem mocnější krále Slovanů, než byl Petr, král Bulharů, který dostal za manželku dceru císaře Christofora“. ¹²⁴ Oněmi králi mýnil nepochybně právě Boleslava I. a Měška, ¹²⁵ který nedávno přijal křesťanství. Čemu oba, a zejména Boleslav, vděčili za toto své postavení, naznačuje už to, že jejich říše byly chápány jako „příslušenství“ jednoho města. Boleslav byl především králem obchodního města Prahy-Byblosu-Gebalu, o jeho slávě a vlivu rozhodoval trh na Malé Straně mnohem spíše než hrad nad ním.

Nevíme dost dobře, kdy vlastně vznikl Pražský hrad ¹²⁶ a nevíme také, kdy pod ním vznikl velký mezinárodní trh. Rozhodujícím datem pro rozvoj trhu byl jistě rok 935, vyznačující počátek ovládnutí Čech a zároveň začátek vnější expanze. Teprve to vše zásobilo pražský trh opravdu velikým množstvím otroků, máme však důvody domnívat se, že tento boom začal již dříve. K onomu přesunu obchodních cest z Podunají na Prahu, o němž jsme mluvili výše, došlo nepochybně již v prvních desetiletích 10. století. Jestliže se na počátku třicátých let Benátky pokoušely poškodit zřejmě kvetoucí židovský obchod přes území Jindřicha I., týkalo se to jistě i nejdůležitějšího spojení přes Prahu. Archeologie nám tu k nějakému přesnějšímu datování sotva pomůže, víme sice například, že někdy v této době se v Čechách náhle objevuje množství jantaru, což svědčí o otevření nového obchodního spojení na Balt, datování je však příliš hrubé. ¹²⁷

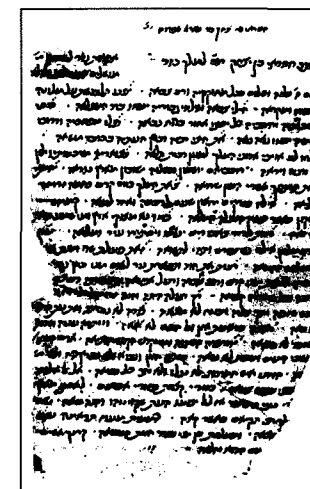
V Kristiánově legendě nacházíme bližší údaje o bojovnících, kteří z rozkazu Drahomíry zavraždili roku 921 kněžnu Ludmilu. Jmenovali se Tunna a Gomon a měli vedoucí postavení v družině Drahomíry a jistě již i jejího manžela Vratislava I. Po zavraždění Ludmily vládli spolu s Drahomírou „jako velká knížata“, až se Drahomíra začala jejich moci obávat a dala je s celým jejich příbuzenstvím povraždit a vyhnat ze země. ¹²⁸ Jména nejsou v žádném případě slovanská, nýbrž germánská. Mnozí badate-

lé se domnívají, že jde o jména skandinávská, severogermánská. ¹²⁹ I kdyby to bylo přehnané, je přece jen nejpřirozenějším vysvětlením jejich přítomnosti v družině pražských Přemyslovců to, že jde o varjažské kupce, kteří přišli do Prahy z Kyjeva. ¹³⁰ Víme přece o těchto varjažských kupcích, že rádi zaměňovali obchod (a lup) za službu v družinách různých pánů, počítaje v to i byzantského císaře. Tunna a Gomon tedy nejspíše náleželi k těm Rusům, které viděl potom v Praze Ibrahim. Arabové totiž nazývali Varjagy Rusy a odlišovali je důsledně od Slovanů. ¹³¹ Pro naši otázku to znamená, že spojení s Kyjevem bylo živé již někdy v době Vratislava I. (915–921) a že trh pod Hradem již tehdy existoval. ¹³²

Ibrahim říká (roku 961 nebo 966), že do Prahy přicházejí Slované a Rusové z Krakova. ¹³³ To se zřejmě týká varjažských Rusů z Kyjeva, kteří samozřejmě šli přes Krakov. ¹³⁴ V Ibrahimově textu lze totiž také překládat „od Krakova“ a ne „z Krakova“. Aktivitu Normanů na trase Kyjev – Praha dokládají také zřejmě i místní jména utvořená od „Varjag“, na něž kdysi poukázal R. Ekblom. ¹³⁵ Viděl v jejich rozmístění doklad pronikání Skandinávců od Baltu směrem na černomořské stepi, ¹³⁶ ve skutečnosti však bez výjimky leží přímo na trase kyjevsko-pražské cesty, ¹³⁷ takže by tu šlo o jakési etapní stanice cesty Varjagů z Kyjeva do Prahy. Nejasní jsou oni Slované – obchodní aktivitu domácích slovanských kupců totiž nemáme nikde dosvědčenu. ¹³⁸ Nejspíše se nejednalo o profesionální obchodníky, nýbrž o lidi přicházející do Prahy se zbožím, otroky a jiným. Velmi pravděpodobně k nim patřili i lidé ze „zemí Měška“; o spojení Prahy se severem a s Baltem nelze pochybovat. Někdy před rokem 961 máme konečně chazarskou korespondenci dosvědčeno spojení s Chazarií přes Kyjev a Bolgár.

Dalším spojením, které Ibrahim jmenuje, jsou Uhry. Z Uher měli do Prahy přicházet Maďari (jako dodavatelé zboží, analogicky ke Slovanům z Krakova, ne jako kupci) a Židé. ¹³⁹ To není příliš jasné, o situaci v Uhrách v 10. století víme jen velmi málo. Jisté ale je, že podle Konstantina Porfyrogeneta měly Čechy s Maďary cíle styky, dokonce tu měly být i manželské svazky. ¹⁴⁰ Jisté je, že později, od 11. století byly Uhry pro Čechy jakýmsi standardním trhem pro otroky. ¹⁴¹ Od té doby máme také v Uhrách bezpečně dosvědčeno množství muslimských obchodníků z Chorézmů. ¹⁴² Chazarská korespondence tu počítá již před rokem 961 se židovskými obcemi udržujícími pravidelné obchodní styky s Kyjevem, Bolgárem a Chazarií. Živé tu ale asi bylo i spojení s Byzancí. Z jednoho rabínského responzu vyplývá, že v Praze působili někdy po roce 1018 židovští kupci z Byzance, zásobující otroky trh v Konstantinopoli. ¹⁴³

Poslední spojení pražského trhu, které jmenuje Ibrahim, je spojení zprostředkované Židy „ze země islámu“, tj. nepochybně z Ibrahimovy vlasti, z cordóbského kalifátu. Téměř jisté to nebyli kupci z Chorézmů a vůbec z východoarabského světa. Ibrahim se totiž podívoval východoarabským dirnhemům, které viděl na trhu v Mohuči, ¹⁴⁴ kdyby se tedy v Praze byl setkal přímo s kupci z těchto zemí, jistě by to zaznamenal.

Chazarská korespondence – začátek listu Chazdaja b. Šaprūt

Jak takové obchodní spojení fungovalo, osvětluje zajímavým způsobem jeden ze zá-
zraků sv. Václava, zapsaný v legendě *Crescente fide*, vzniklé brzy po roce 974 v Praze.
Říká se tu, že v jakémsi městě ve Frankách se jakémusi chromému muži zjevil ve spán-
ku muž v bílém šatě a vyzval ho, aby šel do Prahy do kostela sv. Víta, kde spočívá tělo
sv. Václava, a že zde bude uzdraven.¹⁴⁵ Chromý to vyřešil tak, že prostě šel ke kupcům,
zaplatil jim, aby ho vzali na vůz, a dal se dovézt do Prahy, kde byl uzdraven. To tedy
dokazuje, že mezi Franky (zřejmě Mohuči) a Prahou putovaly obchodní karavany tak
často, že s nimi bylo možno počítat jako s pravidelným dopravním spojením.

Jak pravidelně byl pražský trh zásobován vybraným
otrockým zbožím, zase ukazuje Kristiánova historka. Kristián chce zdůraznit, že Václav dbal přepečlivě na
správný průběh všech církevních obřadů a dokládá to
historkou o tom, jak když bylo při skrutiniích před pra-
videlným velikonočním křtem málo chlapců-křtěnců,
poslal Václav prostě na trh a dal tu za své vlastní peníze
skoupit všechny chlapce nabízené k prodeji, a tak dopl-
nil počet křtěnců.¹⁴⁶ Smysl historky není v tom, že by
Václav chlapce vykupoval, naopak, nakupoval si je pro
sebe. Historka je o tom, že to byla velmi drahá koupě
a že tedy Václav nešetřil žádnými penězi, aby zajistil řád-
ný průběh křtu. Chlapci se totiž obvykle nakupovali
pro účely kastrace přinášející obrovské zisky¹⁴⁷ a byli te-
dy příslušně dražší než obvyční otroci. Nejzajímavější na
té historce je ale to, že Kristiána zřejmě vůbec nenapad-
lo, že by na pražském trhu mohl být někdy tohoto vy-
braného zboží nedostatek, počítá s Václavovým
nákupem jako se samozřejmostí.

Jako platidla na pražském trhu jmenuje Ibrahim *mitkál-al-markatíja*, s nimiž při-
cházejí cizí kupci, domácí minci kinšár a jako „drobný peníz“ šátečky, jichž jde deset
na jeden kinšár.¹⁴⁸ „Obchodní mitkál“ je stále ještě nejasný, téměř jistě však je, že mu-
selo jít o dobrou těžkou minci zahraničního obchodu (jistě ne třeba o sekané stříb-
ro), tedy nejspíše o arabský dirnhem, který v tomto obchodu tehdy dominoval.¹⁴⁹

Takový „cizí peníz“ znal také Kristián. Převzal ve své legendě jeden zázrak
z *Crescente fide*, kde se vypráví o tom, jak Václav osvobodil jednoho muže z vězení.
Světcovým zásahem z něj spadly okovy, ale strážci nevěřili zázraku, chytili ho znovu
a prodali ho „*longiquis paganis*“. Když ho ale kupci odváděli, okovy z něj spadly zno-
vu a kupci, „trebaže byli pohani“, zázraku uvěřili a pustili muže na svobodu. Kristián
k tomu dodává, že muž byl prodán „*peregrino precio*“, „za cizí peníz“.¹⁵⁰ Tyto cizí pe-
níze musely být něco jiného než domácí denáry, tedy právě ty „mitkály“, o nichž mlu-
ví Ibrahim, nejspíše arabské dirnhemy nebo zlaté dínáry. V nálezích mincí jsou
zastoupeny jen výjimečně, to však nemusí nic znamenat. Víme přece, že poklady ne-
odrážely skutečný oběh mincí.¹⁵¹

Situace mince byla v této době, okolo let 961 či 965, zvláště komplikovaná. V do-
mácím oběhu dominoval samozřejmě stříbrný denár, o němž J. Štěpková dokázala, že
je totožný s Ibrahimovým kinšárem,¹⁵² otázka ale je, zda to byla domácí mince
Boleslava I. nebo bavorský denár, který byl zřejmě v Čechách v oběhu před zavedením

Otroci na pražském trhu
(detail Hnězdenských dveří,
12. století)

vlastní mince. Numismatikové počítali s tím, že se jednalo o denáry Boleslava I., nověji
se však objevily pochybnosti. Někteří se totiž pokoušejí posunout počátky českého
mincování do posledních let vlády Boleslava I. nebo dokonce do počátků vlády
Boleslava II. po roce 972, v každém případě do doby po Ibrahimově pobytu v Praze.¹⁵³
Z Ibrahimovy zprávy ale vyplývá, že k ražbě českých mincí došlo jistě již nějakou do-
bu před jeho pobyt na pražském trhu. Jestliže se totiž vytvořila pevná relace 1:10
mezi šátečky¹⁵⁴ a denárem, nemohly by ji vyvolat nepočtené bavorské denáry, které
v Čechách obíhaly. Předpokládá to jejich intenzivní a ustálený oběh, pravidelné záso-
bování trhu dostatečnými kvantitami denárů, něco co mohlo zvládnout jen domácí min-
covnictví.

Nemuselo však jít jenom o stříbro, arabské nebo bavorské či domácí, ale také o zla-
to. Kanapariova legenda říká, že Židé nakupovali v Praze křesťanské otroky „*infelicit
auro*“.¹⁵⁵ To bylo vždy chápáno obrazně, M. Lombard je to však ochoten brát doslo-
va. Podle něho by se mělo jednat o arabské dínáry, známé *mancussi* západních pra-
menů.¹⁵⁶ V každém případě víme, že zlaté mince, buď byzantské solidy nebo arabské
mancussi, měl ve své pokladnici Boleslav II. Když totiž někdy po roce 974/975 těžce
onemocněl jeho nejmladší syn, vyprosil si jeho uzdravení u sv. Oldřicha v Augšpurku.
Jako votum tehdy poslal ke hrobu sv. Oldřicha pět hřiven stříbra, množství „*denarios
aureos*“ a plný náklad vosku, co unesl soumar. Kněžna (Emma) k tomu za sebe při-
dala další „*denarii aurei*“.¹⁵⁷ V Bavorsku nebyly takové platby až hluboko do 11. sto-
letí ničím neobvyklým,¹⁵⁸ stejně tak v Uhrách, jejichž stříbrné mincování bylo, jak
prokázal již B. Hóman,¹⁵⁹ založeno na zlatém standardu. Střední Podunají bylo prostě
zónou zlata, kde se denárová reforma Karla Velikého prosadila jen s obtížemi, v ná-
vaznosti na tzv. dlouhý solid o 30 denárech, vycházející ze zlatého standardu. Zdá se,
že k této zóně budeme muset přinejmenším v 10. století počítat i Čechy, tak jako k ní
jistě patřila i Velká Morava. Nebudeme tedy moci také vylučovat, že Židé z cordób-
ského kalifátu platili v Praze za otroky také svými zlatými mincemi.

Kristiánova legenda dále dosvědčuje zvláštní početní jednotku: 300 denárů, které
se dělily na 10 solidů po 30 denárech,¹⁶⁰ jejím základem tedy byl bavorský dlouhý so-
lid. Tato jednotka také stála na počátku českého mincování, kdy se razilo 300 denárů
z karlovske libry o 408 gramech.¹⁶¹ Na tom ale není konec: 300 denárů je jakýsi stan-
dard českého peněžního hospodaření vůbec. Byla to standardní výše pokut za těžké
zločiny a zároveň to byla cena člověka. Kdo si chtěl vykoupit svobodu, platil 300 de-
nárů a za ženu se platil dvojnásobek, 600 denárů.¹⁶² Kdo se chtěl vykoupit na svobo-
du, platil tuto cenu. V této výši dostávaly různé církevní instituce výtěžek „z prodeje
lidí“.¹⁶³ Také soudní pokuty za těžké zločiny obnášely 300 denárů jako standardní saz-
bu.¹⁶⁴ Tento systém byl velmi brzy přejat do Polska,¹⁶⁵ musel tedy být značně starý.
Myslím, že nepochybíme, budeme-li v oněch 300 denárech vidět původní cenu otroka
na pražském trhu 10. století.

To nám umožňuje některá zajímavá srovnání. Především se ukazuje, že v Praze by-
ly ceny vyšší než ve Skandinávii. Oněch 300 denárů odpovídalo 408 gramům stříbra,
ve Skandinávii však cena muže činila 360 gramů a cena ženy byla dokonce (zcela ne-
standardně) ještě nižší, pouhých 240 gramů.¹⁶⁶ Podobně tomu bylo i na Rusi. Podle
Ruské pravdy činila cena nevolníka-cholopa pět hřiven, což odpovídalo v případě ji-
horuské hřivny o váze 68 gramů 340 gramům stříbra, v případě severoruské (novgo-
rodské) hřivny o váze 52 gramů 255 gramům stříbra.¹⁶⁷ V Konstantinopoli však byla

standardní, obecně platnou cenou otroka částka 20 zlatých solidů.¹⁶⁸ Počítáme-li, že českých 300 denárů o váze okolo 400 gramů stříbra dávalo při běžném poměru zlata ku stříbru jako 1: 12 33,4 gramů zlata a že se otrok prodával za 20 solidů, tj. 90 gramů zlata, znamenalo by to, že ceny otroka v Praze a v Konstantinopoli byly v poměru 1: 2,7, zisk by tedy činil 270 procent.¹⁶⁹ To je však relativně velmi málo, vývoz slovanských otroků na západ, do Španělska, byl mnohem výnosnější. V Katalánii, tedy při vstupu do arabského světa, se cena otroka pohybovala v 10. století okolo 100 zlatých dínárů¹⁷⁰ (odpovídajících byzantským solidům), ceny by byly v poměru 1: 13,4 a zisk by tedy byl 1350 procent!

To byl zisk kupců, co však tento příjem znamenal pro knížete a tedy pro stát? V Cordóbě stoupl počet slovanských otroků jen za vlády Abdarrahmána III. (912–961) z 3750 na 13 750,¹⁷¹ tedy o 10 000. To je, vyjádřeno v ceně na pražském trhu, tři miliony denárů. Tímto trhem při tom jistě prošla značná část těch otroků, kteří se pouze v první polovině 10. století dostali do Cordóby, jen jednoho z měst kalifátu. A to zase byla jen menší část pražského exportu. Nepochybně tedy, budeme-li částku, kterou z prodeje otroků získal Boleslav I. za celou dobu své vlády, odhadovat řádově v milionech denárů, tj. v tunách stříbra, nejspíše okolo 10 milionů či tun. Znamenalo by to, že za tu dobu on a jeho lidé ulovili a prodali asi 30 000–35 000 otroků. O jeho jiných příjmech nevíme samozřejmě nic, něco ale víme o „rozpočtu“ přemyslovského státu z pozdější doby. Hlavním peněžním příjmem přemyslovského státu byla daň z míru placená všemi svobodnými.¹⁷² Vyšehradské listiny ze třicátých a pak ze sedmdesátých let 12. století obsahují číselné údaje, které umožňují poměrně slušně odhadnout její výnos. Ten činil pro léta 1130–1140 asi 27 000 denárů.¹⁷³ Poměříme-li to cenou otroka, ukáže se, že stejné výše příjmu bylo možno dosáhnout prodejem pouhých 90 otroků. Připočteme-li k dani z míru ještě výnosy ze soudních pokut, cel a tržních poplatků, budeme sotva moci jíti výše než na asi dvojnásobek oněch 27 000, tedy na necelé dvě stovky otroků, které by pokryly hlavní příjmovou položku přemyslovského státu. To jsou jistě jen velmi hrubá a velmi nepřesná čísla. Přesto jsou však ve svém řádu zarážející. Můžeme proti této jejich výpovědi poukazovat na to, že hospodaření raně středověkého státu v podmínkách „naturálního hospodářství“ (ať se jím už rozumí cokoliv) přece nelze měřit pouze penězi. To je jistě pravda, přesto však byly hotové peníze, stříbrná či zlatá mince, vůbec hlavní a rozhodující podmínkou jeho vzniku. Osvětíme si to výmluvnou anekdotou.

Ruská *Povest vremennych let* cituje tuto v herojském prostředí družin na Rusi jistě běžně rozšířenou gnómickou průpověď: „Stříbrem a zlatem nenabudeš družiny, ale družinou nabudeš stříbra a zlata.“¹⁷⁴ To je čistá ideologie, střízlivá skutečnost byla právě opačná. Povest to říká sama jen o dvě věty dále: jednou se rozmnožili zbojníci a biskupové přišli za knížetem Vladimírem a vytýkali mu, že je jako správný křesťanský vládce nedává popravovat, nýbrž od nich bere peněžité pokuty, „viry“. Vladimír tedy zavrhl viry a začal zbojníky popravovat. Bylo to ale špatné rozhodnutí, za Vladimírem přišli starci a říkali: „Bojovníků je mnoho (nejsou nám ale k ničemu, protože pro ně nemáme zbraně), vybírej (proto znovu) viry, pak bude i na zbraně a koně pro ně.“ Vladimír je poslechl, zavedl znovu viry a „žil dále po způsobu otců“.¹⁷⁵ To byl totiž vůbec ten nejzásadnější problém existence státu. Stát byl vojsko a pak teprve vše ostatní, budování státu bylo zdaleka v první řadě budováním profesionálního, vycvičeného, vyzbrojeného a dobře živěného vojska. Byl to organizační, ale především hospodářský

problém. Bez hotových peněz to prostě nešlo, Vladimírovi starci měli pravdu, mladých mužů schopných boje bylo nadbytek, zbraně a koně pro ně ale bylo třeba kupovat.

Ibrahim zapsal podrobně vše, co se doslechl v Praze o tom, jak tento problém řešil Měšek. Ten si svých 3000 bojovníků (tedy velmi slušnou armádu) vyzbrojoval, živil, šatil a platil od začátku do konce penězi, dokonce za své lidi platil i věno otcům jejich nevěst. Jejich zdrojem pro něj byla všeobecná daň,¹⁷⁶ nepochybně doba české daně z míru či uherské daně za svobodu.¹⁷⁷ Ibrahim o těchto penězích mluví jako o *mitkál al-markatija*, byly to tedy stejné či obdobné mince, jaké vedle denárů obíhaly v Praze. V tomto případě muselo jít o stříbrné arabské dirhemy,¹⁷⁸ to totiž byla jediná mince, které tehdy bylo v Polsku dostatek. Měškův stát stál na penězích, protože stál na armádě placené a vydržované penězi. V Čechách tomu sotva bylo jinak, vždyť Měšek nepochybně uplatňoval právě český vzor.

Cena plně vyzbroje těžkooděnce (s kroužkovým brněním, přilbou, mečem atd.) se odhaduje na 1500–2500 gramů stříbra,¹⁷⁹ tj. asi 1950–3250 českých denárů o váze okolo 1,3 gramu (neboli 6,5–10,8 otroka). Můžeme si tedy udělat představu, kolik hotových peněz stálo vyzbrojení oněch 3000 jezdců: 3,5–7,5 tuny stříbra, tedy přibližně tu částku, kterou jsme výše odhadli jako příjem českého Boleslava I. z prodeje otroků do Španělska!

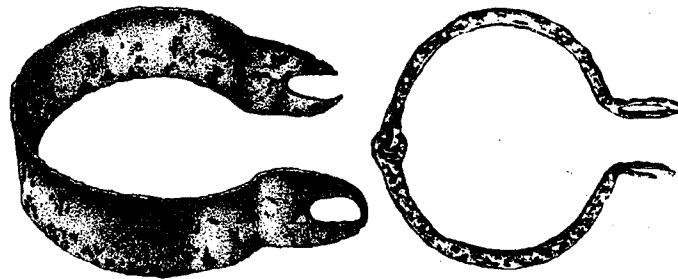
Byly to peníze pocházející především ze špinavého obchodu s lidmi, které nastarovaly známý mechanismus vzniku středoevropských států, končící ovšem vždy a všude nutně v těžké krizi. S určitou sumou peněz „do počátku“ se vybuduje armáda, protože je však obtížné ji i nadále vydržovat, vrhne se do výboje, aby se živila a vydržovala sama z kořisti. Tento mechanismus se pak roztáčí stále rychleji, stále více kořisti znamená stále další expanzi.¹⁸⁰ Pro knížete a jeho velmože musela být tato doba neomezeného kořistění zlatým věkem, takovým, jakým ho pro dobu Boleslava Chrabrého líčí polský Gall Anonym¹⁸¹ nebo jak se doba Boleslava I., vládce panujícího prý až po „zemi Seringů“ na Hedvábné cestě, zachovala v paměti české velmožské aristokracie až do konce 11. století.¹⁸² Že se to vše jednou, za jedněmi horami a za jednou řekou, musí zastavit, je ale nevyhnutelné, po zlatém věku musí přijít věk železný, těžká strukturální krize celého systému. Není již kde brát, nespokojení velmožové se bouří, stát stojí na pokraji rozpadu.

Když se tedy biskup Vojtěch pokoušel právě v době propuknutí krize prosazovat zákaz prodeje křesťanských otroků Židům,¹⁸³ musel nutně narazit na odpor českých velmožů,¹⁸⁴ kterým po zastavení expanze a tedy přílivu pohanských otroků nezbývalo nic jiného než prodávat své vlastní domácí otroky, kteří samozřejmě byli pokřtěni. Autor prvního Vojtěchova života při tom rozlišuje mezi *mancipia* a *captivi*.¹⁸⁵ Zajatci byli nepochybně pohané, „mancipia“ však byli domácí otroci, tedy křesťané, prodáváni svými pány – poměry, které trochu připomínají ostudnou historii míšeňského Gunzelina (1002–1009), který prodával Židům nejenom svoje, ale i cizí domácí otroky (*familia*).¹⁸⁶

Stát prvních Boleslavů byl nejenom fakticky, ale i ve své sebereflexi státem pražským. Dovědčuje to ten nejpovolanější, samotný bratr Boleslava II. Kristián. Jestliže se vláda knížat kmene Čechů opírala odedávna o zakladatelský mýtus o svatém sňatku bohyně, reprezentující vládu i Zemi zároveň, se smrtelným, „přemýšlejícím“ oráčem, zpřítomňovaný v rituálu nastolení na kamenný trůn,¹⁸⁷ zahajuje Kristián svou křesťanskou legendu poněkud jinou verzí tohoto prastarého mýtu. Podle něho se tento zakladatelský čin sestával ze dvou rovnocenných aktů, svatého sňatku a založení

Prahy.¹⁸⁸ V pozdější Kosmově verzi je to pak už setřeno, ze založení Prahy, totožného se založením státu, se stává známé Libušino proroctví, neorganicky přivěšené k Přemyslově historii.¹⁸⁹ Pro Kristiána je Praha dále vždy „metropolí“, a to zřetelně ne v církevním smyslu (například jako sídlo arcibiskupství), nýbrž ve smyslu světském,¹⁹⁰ jak to formuluje kupříkladu ruská *Povest vremennych let*, kde se o Kyjevu mluví jako o „matce hradů ruských“,¹⁹¹ což je samozřejmě překlad řeckého *metropolis*, ale zároveň je to pregnantní vyjádření role Kyjeva na Rusi. To je to, co měl na mysli Kristián: Praha je metropolis, „matka hradů“ – ale jakých? Sotva jenom českých, ale i Krakova a dalších, všech svých „*pertinentií*“. Tato její role byla předurčena v pradávných dobách počátků, už při jejím založení, které je počátkem státu i Přemyslově dynastie – či, přesněji řečeno, dynastie Bořivojovy.

Kyjev byl nejenom matkou hradů ruských, ale i středem ruské země. Takový střed byl samozřejmě středem ideálním, těžištěm, ke kterému tíhlo každé spořádané lidské společenství,¹⁹² nebyl ale bezpodmínečně fixován na určité místo. Svjatoslav se prý rozhodl tento střed roku 969 přenést: „Nelíbí se mi v Kyjevě býti, chci žiti v Perejaslavi na Dunaji, protože tu jest střed země mé a že se sem scházejí všechna bohatstva: od Řeků zlato, hedvábí, vína i ovoce rozmanité; z Čech pak a z Uher stříbro a koně a z Rus kožíšiny i vosk, med a čeled.“¹⁹³ Svjatoslav, který právě dobyl Bulharsko a vládl obrovským neruským územím, z nich tedy prý (není ani tak důležité zda doopravdy, jako to, že to bylo myslitelné) nehodlal učinit „*pertinentie*“ Kyjeva, nýbrž z jasných, evidentně hospodářských důvodů, učinit naopak z Kyjeva příslušenství Perejaslavi a zdejšího trhu. Něco podobného naznačují prameny i v případě Boleslava Chrabrého. To, že roku 1003 po delším váhání připojil ke svému panství Čechy a obsadil Prahu, mohlo mít strategické důvody,¹⁹⁴ jistě mu ale šlo i o ovládnutí pražského trhu. Hnězdenští vládci totiž nic podobného, žádný takový trh, neměli. Záhy ovládli východní Pomoří při ústí Visly, aby tak získali přístup ke kvetoucímu baltskému obchodu a Měšek se pak úsilovně snažil o dobytí jednoho z vůbec nejvýznamnějších emporií tohoto obchodu, „velikého města“¹⁹⁵ „o dvanácti branách“¹⁹⁶ (jako nebeský Jeruzalém, který měl také 12 bran!),¹⁹⁷ „města nejvznešenějšího, vším možným zbožím severních národů oplývajícího“,¹⁹⁸ Volyně.¹⁹⁹ Nedařilo se to ale. Podle nálezů mincí by se zdálo, že do Polska směřovaly mohutné obchodní proudy ze západu a i z jihu, z Čech, není ale stále jasné, zda poklady byly opravdu vázány na profesionální dálkový obchod stejného typu, jako ten, který procházel Prahou. Faktem je, že ještě Gall Anonym si na počátku 12. století stěžuje, že „země Poláků je vzdálena od poutnických cest a málokomu je známa kromě těch, kteří tamtudy projíždějí na Rus za obchodem“.²⁰⁰

Pouta na otroky: nálezy z bradiště Chotěbuz-Podbora (podle P. Kouřila; vlevo) a ze Staré Líšně u Brna (vpravo)

Boleslavu Chrabrému muselo záležet na velikém, mezinárodním pražském trhu, pro Prahu ale mluvily i další, politické důvody. Je totiž dobře možné, že uvažoval o tom, přeložit do Prahy to „arcibiskupství sv. Vojtěcha“, jehož zřízení se pro odpor poznaňského biskupa Ungera nedařilo ve Hnězdně.²⁰¹ Prakticky by to znamenalo přenesení „středu“ jeho zemí do Prahy. Jako z mnohých podobných plánů z toho ovšem nic nebylo, Praha zůstala přemyslovská, i když přišla o své „*pertinentie*“.

Konec konců bylo ale 10. století asi jedním z vrcholů celých dějin Prahy. Právě zrozené město se rychle stalo světovým městem, v němž se stýkali lidé, jazyky a kultury ze všech možných částí tehdejšího světa. Kristiánova legenda z let 992–994, ale i legenda *Crescente*, sepsaná brzy po 975, počítají s přítomností – očividně cizích – pohanů v Praze jako se samozřejmostí, součástí života města. Takové poměry multietnicity a tolerance byly pro tuto tržištní města typické. Jak poznamenává Christian Lübke, lišily se v tom sotva od měst Středomoří.²⁰² Líčení Jana Kaminiata, které se týká jeho rodného města Soluně počátku 10. století, by mohlo docela dobře – mutatis mutandis – platit i pro Prahu: „Protože velká obchodní cesta ze západu na východ vedla středem města a nutila tak zcela přirozeně pocestné, aby u nás pobývali a zásobili se vším nutným k životu, získávali jsme jejich prostřednictvím všemožné statky.“²⁰³ Proto také zaplňovalo stále pestré množství domácích a cizinců ulice města, takže se zdálo být snadnější spočítat písek v moři než ty, kteří přišli na trh a vyřizovali si zde své obchody.²⁰⁴ Adalbold z Utrechtu vyzdvihuje „*iocunditas*“ Prahy,²⁰⁵ nejvýstižněji ji ale asi charakterizoval Ibrahim jako „ještě ne město a již ne vesnici“.²⁰⁶ Myslel tím její vzhled ve srovnání s městy Středomoří, týkalo se to ale i její podstaty. Evropské město žilo v principu v sobě a pro sebe a svůj region, je to sebereprodukcující organismus. Něčím takovým samozřejmě Praha v 10. století nebyla být nemohla. Nebyla ale ani otevřeným orientálním městem. Nejspíše bychom ji mohli nazývat „trhem Čechů“ (analogicky k „trhu Moravanů“) či spíše, „trhem Slovanů“ – tak jak to ostatně činí prameny. Jedno je ale třeba připomenout: ten kdo tu dominoval, byl kníže nahoře na Hradě. Už proto nebyla Praha žádným typickým obchodním emporiem, typu třeba Birky nebo Haithabu, žádným čistým Byblosem-Gebalem.

Trh dole a kníže s jeho bojovníky nahoře žili ve zvláštní symbióze. Bojovníci realizovali na trhu výnosy svého podnikání – války, a tyto výnosy investovali zpět do svého válečného podniku. Výsledkem byla velká „říše“, nestabilní, jen volně soudržný útvar, který neměl žádné jméno a byl vlastně tvořen „příslušenstvím“ (*pertinentiemi*) Prahy, trhu a hradu. Nic z toho by nebylo možné bez obrovského trhu islámských zemí, zvláště ve Španělsku. Především by to ale nebylo možné bez zboží, které celý tento mechanismus živilo, bez mužů, žen a dětí, které čeští bojovníci lovili jako zvěř někde na Odře a na rovinách Haliče. Na tomto špinavém obchodu s nešťastnými lidmi stály konec konců všechny státy střední Evropy (včetně nového státu Sasů, pozdější otonské říše), byl to obchod s otroky, který byl hybnou silou sekulárního procesu vytváření střední Evropy.

Exkurs I.: Anonymní relace a Velká Morava

Anonymní relace říká, že vládce Slovanů S.w.t.blk sídlí ve městě Dž.r.wáb (nebo podobně v jiných verzích) v němž se po tři dny v každém měsíci odbývá trh, na němž obyvatelé země nakupují a prodávají vše potřebné (texty: *Ibn Rusta*, MMFH III.,

s. 347, *Gardízi*, MMFH III., s. 428, *al-Marvazí*, MMFH III., s. 433, vesměs v edici I. Hrbka). Bádání se již odedávna shoduje v tom, že S.w.t.blk je moravský Svatopluk (naposledy T. LEWICKI, *S.W.N.T.-BLK arabskiej „Relacji anonimowej“ i jego zastępcza*, in: Liber Iosepho Kostrzewski octogenario a veneratoribus dicatus. Wrocław -Warszawa, Kraków 1968, s. 363-376), pouze F. KMIETOWICZ, *Die Titel der Slawenherrscher in der sog. „Anonymen Mitteilung“, einer orientalischen Quelle (Ende des neunten Jahrhunderts)*, Folia Orientalia 19, 1982, s. 13-34, se pokouší oživit staré Westbergovo čtení „svet malik“, tj. „svatý král, vládce“ (F. WESTBERG, *K analizu vostočnych istočnikov o Vostočnoj Evrope*, Žurnal Ministerstva narodno-prosveščenija 1908, březen, s. 10-12). Chce číst jméno vládce jako „svjat malik“ a jméno jeho zástupce, které Lewicki čte jako „županič“, vykládá jako „sübeg“, „velitel vojska, tj. slovanský vojevoda“. Argumentuje zvláště tím, že informace Anonymní relace jsou založeny na zprávách kupců, s jejichž přítomností na Moravě a vůbec ve střední Evropě prý nelze počítat. Připisuje tedy zprávy Anonymní relace jakési, jinak neznámé slovansko-chazarské dynastii, která měla vládnout kdesi na Rusi, nejspíše v Kyjevě, před příchodem švédských Rurikovců.

Cosí takového zde nejspíše již od první třetiny 9. století vskutku existovalo, byl to však ruský (tj. švédský) a ne slovanský kaganát. Naposledy o něm psal V. V. SEDOV, *Russkij kaganat IX veka*. Otečestvennaja istorija 1998, nr. 4, s. 3-15. Ten vychází z důležitého pozorování, že ve třicátých a čtyřicátých letech 9. století buduje chazarský kaganát za pomoci byzantských stavitelů souvislou řadu pevností, zejména na své severozápadní hranici. Žádné přímé ohrožení, které by vyvolalo tuto potřebu obrany, však není známo. Logickým vysvětlením je proto to, že jím byl kaganát Rusů, který se právě tehdy objevuje v pramenech. To umožňuje Sedovovi ztotožnit oblast tohoto kaganátu s oblastí volyncevské kultury a lokalizovat tak stále badateli hledaný kaganát Rusů mezi Dněpr a Don. Sedov ho považuje za slovanský, protože slovanská je prý volyncevská kultura a kromě toho zde chybí typicky skandinávské nálezy, hojně v té době na severu Rusi. Ve skutečnosti to byl ale evidentně kaganát Švédů. Sedov cituje rozhodující svědectví o něm, zprávu Annales Bertiniani k r. 839, kdy se u Ludíka Pobožného objevilo v doprovodu byzantského poselství znenadání poselství jakýchsi podivných lidí, kteří o sobě tvrdili že jsou Rusové (Rhos) a že je jejich král kagan poslal do Konstantinopole „amicitiae causa“. Nemohou se však vrátit pro různá nebezpečí na cestě, proto byzantský císař prosil Ludvíka, aby jim umožnil návrat. (*Annales Bertiniani* t. a. 839, ed. G. WAITZ, MGH SS rer. Germ. 1883, p. 19-20). Sedov ale necituje pokračování: Ludvík dal záležitost podrobně zkoumat a nakonec zjistil, že tito lidé jsou Švédi! (TAMTÉŽ, p. 20: „Quorum adventus causam imperator diligentius investigans, comperit, eos esse gentis Sueonum“). Žádné svědectví písemných pramenů o jejich slovanskosti neexistuje (*al-Fakíh*, ed. T. LEWICKI, *Źródła arabskie do dziejów Słowiańszczyzny II.*, Wrocław etc. 1969, s. 29 na něhož se Sedov s. 8 odvolává, je obyčejný omyl opisovače, srv. T. Lewicki. tamtéž, s. 81). Arabové vždy pečlivě a bez výjimky rozlišovali Rusy (ar-Rús) od Slovanů (srv. F. KMIETOWICZ, *ar-Rús* v: SSS IV. (1970), s. 580-582. Dělá to i Anonymní Relace, která Rusům věnuje zvláštní oddíl a jejich vládce nazývá zcela regulérně kaganem, ne „svatým malikem“ (Texty jsou sebrány B. N. ZACHODERA, *Kaspijskij svod svedenij o Vostočnoj Evrope*. II., Moskva 1967, s. 77-107). Je tedy vyloučeno, že by mluvila o „svatém malikovi“ Slovanů a měla na mysli kagana Rusů. Buď byl s.v.t.b(m).lk králem Slovanů a pak

nemohl být na Rusi nebo byl králem Rusů a pak nebyl Slovanem. Archeologické prameny tu nemohou být pro posouzení etnicity vůbec rozhodující, i když je zřejmé, že hlavní část obyvatelstva tohoto kaganátu jistě švédská nebyla. Pokud bychom tedy dali za pravdu Kmiotowiczovi, museli bychom onoho „svatého malika“ ztotožnit s kaganem Rusů a samozřejmě ho umístit do Kyjeva. To ale není možné, protože titulem tohoto vládce Rusů byl vždy kagan (přejali ho i rurikovští vládci Kyjevské Rusi) a ne nějaký slovansko-chazarský hybrid „svatého malika“, jako titulu pro vládce dněpersko-donských Švédů, po němž nikde není ani stopy.

Kmiotowiczovu hypotézu přijal nejnověji částečně i Christian HANNICK, *Slavische Geschichte und Geschichte der Völker des nahen Ostens aus der Sicht der arabischen und armenischen Historiographie*. V: Die Begegnung des Westens mit dem Osten. Vyd. O. Engels a P. Schreiner, Sigmaringen 1993, s. 39-50. Souhlasí sice s Kmiotowiczem ve čtení *svjat malik*, vykládá ale s Lewickim jeho zástupce jako župana. To ale nejde, protože „úřad“ či hodnost *župana* byla u východních Slovanů neznámá. Zde platí buď a nebo: buď máme v Anonymní relaci župana, pak ale také Svatopluka, nebo „svatého malika“, pak ale žádného župana. Celé nedorozumění spočívá komec konců na údajné nemožnosti židovsko-arabského obchodu na středním Dunaji (bezpečně zde dosvědčeného zprávou ibn Chordádbiha o radánitech a raffelstetenským celním řádem!). Badatelé si totiž navykli poměřovat rozšíření a intenzitu zvláště východoarabského obchodu poklady arabských dirnhemů. To je také argumentace, o kterou se opírá Kmiotowicz (srv. zvláště F. KMIETOWICZ, *Drogi napływu srebra arabskiego na południowe wybrzeża Bałtyku i przynależność etniczna jego nościcieli*. Wiadomości Numizmatyczne 12, 1968, s. 65-83). To ale může mít platnost jen pro území, na kterých panoval zvyk ukrývat poklady. Chybí-li ale poklady na určitém území, neznamená to, zde nebyl žádný arabský obchod, ale nýbrž pouze to, že lidé zde měli pro své peníze lepší upotřebení, než aby je zakopávali. Víme přece jasně, že to nebyli kupci, kteří zakopávali poklady. Nevíme také, zda všude byly ve velkém obchodu prostředkem směny opravdu mince. Mohlo to být například také hedvábí, „pavaloky“, které ve známých smlouvách Rusi s Konstantinopolí vystupují v této roli. Pravidelně je také nacházíme v bohatých hrobech na Velké Moravě. Víme, že tuto úlohu plnily i dovážené skleněné či jiné perly. Rozhodující ale asi bylo to, že v zóně zlata na středním Dunaji byla dávana přednost zlatým mincům, byzantským solidům (jejichž několik exemplářů z Moravy známe) nebo i arabským dínárům obíhajícími jakožto známé *mancussi* i v Benátkách, nejdůležitějším obchodním partneru Velké Moravy. Zlaté mince byly příliš drahé než aby byly ukládány do země, končily i tak většinou v tyglících šperkařů, nemáme tedy žádný důvod očekávat jejich poklady. To, že na středním Dunaji nemáme nálezy dirnhemů, neznamená tedy vůbec, že sem nezasahoval arabský obchod.

Exkurs II.: Kdy přišel Ibrahim ibn Jakub do Magdeburku a do Prahy?

Edice Ibrahinovy relace: Tadeusz KOWALSKI, *Relacja Ibrāhīma ibn Ja'kūba z podróży do krajów słowiańskich w przekazie al-Bekriego*. Monumenta Poloniae Historica N. S. I., Kraków 1946. Al-Bekrī (11. stol.) představuje jednu větev dochované výtahů z nezachované Ibrahinovy relace, druhou představuje al-Udrī (11. stol.). (Srv. k tomu excurs I.). Tyto výtahy jsou vydány jen nedostatečně a nesystematicky.

Nás zajímá především článek „Praha“ u al-Himjarího (15. stol.). Vydal ho Tadeusz LEWICKI, *Braga et Miška d' après une source arabe inédite*. Folia Orientalia t. 1, fasc. 2, 1960, s. 323–326 a TÝŽ, *Opis Pragi w arabskim słowniku geograficznym Al-Himjariego (XV wiek)*. Archeologia Polski 16, 1971, s. 695–700. Podle jiného rukopisu otiskl tento text také Ivan HRBEK v MMFH III., s. 420 (zde s. 411–420 také text a český překlad verze al-Bekrího podle Kowalského edice Cituji podle této pohodlně přístupné edice). Jako komentář je stále ještě cenný Józef WIDAJEWICZ, *Studia nad relacją o Słowianach Ibrahima ibn Jakuba*. (PAU, Rozprawy wyd. histor.-filozof., ser II., t. 46, nr. 1), Kraków 1946, a rozsáhlý článek Gerarda LABUDY, *Ibrahim ibn Jakub. Nastarsza relacja o Polsce w nowym wydaniu*. Roczniki Historyczne 16, 1947, s. 100–181. Dále (od 1960): T. LEWICKI, *Północna, środkowa i wschodnia Europa w świetle dzieła arabskiego geografii al-Himjariego (XV w.)*. Sprawozdania z posiedzeń Komisji oddziału PAN w Krakowie, styczeń-czerwiec, I–VI, 1960, s. 58–63; Karol Buczek, *Zagadnienie wiarogodności dwu relacji o początkowych dziejach państwa polskiego*. V: Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane R. GRODECKIEMU..., Warszawa 1960, s. 45–70; T. Lewicki, *Kitáb ar-Rawd al-mi'tár Ibn ' Abd al-Mun'ima al-Himjarí (XV v.) kak istočnik swedenij o vostočnoj, central'noj i severnoj Evrope*. Problemy vostokovedenija 1960, nr. 3, s. 128–136; E. ASHTOR, *History of the Jews in Moslem Spain*. I., Jerusalem 1960, s. 227 násl., s. 305 násl.; Maurice CANARD, *Ibrāhīm ib Ya'qūb et sa relation de voyage en Europe*. V: Études de orientalisme dédiées à la mémoire de Lévi-Provençal. II., Paris 1962, s. 503–508; Charlotte WARNKE, *Bemerkungen zur Reise Ibrahims Ibn Jakubs durch die Slawenländer im 10. Jahrhundert*. Giessener Abhandlungen zur Agrar- und Wirtschaftsforschung des europäischen Ostens. Bd. 32, Wiesbaden 1965, s. 393–415; André MIQUEL, *L'Europe occidentale dans la relation arabe d' Ibrahim b. Ya'qūb (Xe s.)*. Annales ESC 21, 1966, s. 1048–1064; Eliahu ASHTOR, *Ibrāhīm ibn Ya'qūb*. V: The World History of the Jewish People., 2nd Ser., vol 2: The Dark Ages. Jews in Christian Europe 711–1096. Ed. C. Roth. London 1966, s. 305–312; Maria KOWALSKA, *The Sources of al-Qazwīnīs Āthār al-Bilād*. Folia Orientalia 8, 1966, s. 41–88; A. al-HAJDJI, *Ibrahim ibn Yacqub at-Turtusi - Andalusian Traveller*. Islamic Culture 40, 1966 (nebylo mi přístupné); TÝŽ, *Al-Turtúsbí, the Andalusian Traveller and his Meeting with Pope John XII*. Islamic Quaterly 3–4, 1967, s. 129–136; Maria KOWALSKA, *Średniowieczna arabska literatura podróżnicza (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 317)* Warszawa-Kraków 1973, s. 41–47; A. A. el-HAJDJI, *Andalusian Diplomatic Relations with Western Europe during the Umayyad Period A. H. 138–366 / A. D. 755–976*. Beirut 1390 H.(1970) - nebylo mi přístupné; G. STROHMAIER, „Der Saalefluss, der in die Bode fällt“ - ein Romanismus im Reisebericht des Ibrahim ibn Ja'qub. Philologus 123, 1979, s. 149–153; Peter ENGELS, *Der Reisebericht des Ibrāhīm ibn Ja'qūb (961–966)*. V: Kaiserin Theophanu. Begegnung des Ostens und Westens um die Wende des ersten Jahrtausends. Hg. v. A. v. Euw u. P. Schreiner. Bd. I., Köln 1991, s. 413–422; Dimitri MISCHIN, *Ibrahim Ibn- Ya'qub's Report on the Slavs from the Middle of the Tenth Century*. V: Annual of Medieval Studies at the CEU, 1994–1995, ed. M. B. Davis - M. Sebök, Budapest 1996, s. 184–199.

Datování cesty Ibrahima ibn Jakuba se stalo nověji znovu předmětem sporu. Neobhájuje se sice staré datování k roku 973, zpochybněno je datum 965/6, k němuž

kdysi dospěl Tadeusz KOWALSKI, *Relacja*, s. 38 násl. K lepšímu pochopení problematiky si musíme připomenout, že z Ibrahimovy relace máme k dispozici jen výtahy u pozdějších autorů, někdy s citací pramene, častěji však bez ní. Schéma vztahů různých výtahů k původní Ibrahimově relaci vyhlíží podle současného stavu bádání asi takto:

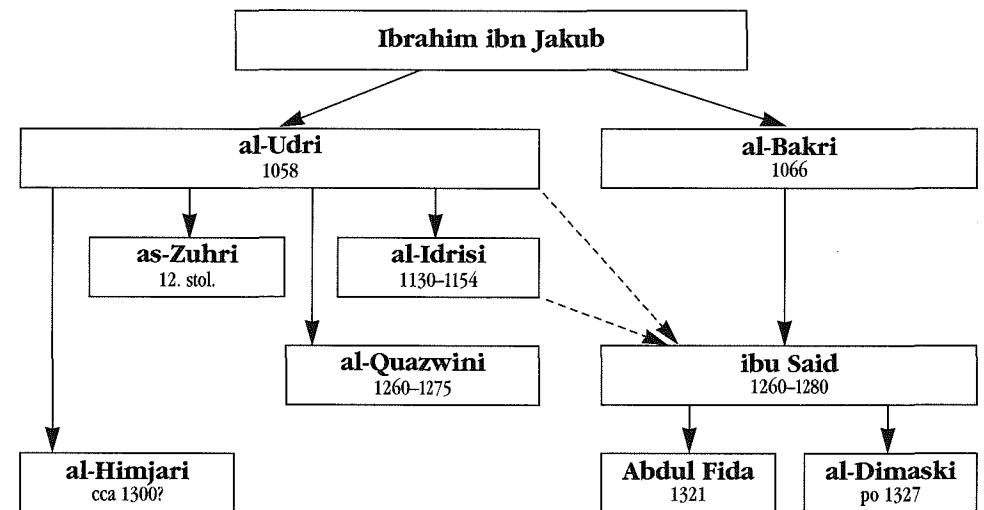

Schéma filiace výtahů z Ibrahimovy relace

Kowalski našel v článku o Lorce, který se vyskytuje u al-Himjarího a jistě pochází z Ibrahimovy relace, datum schůzky Ibrahima s Otou I., totiž rok 305 H., tj. 917/18. Toto datum je nemožné, stačí ale malá oprava arabské grafiky a dostaneme rok 965/66, který lze uvést dobře v soulad s ostatními chronologicky významnými skutečnostmi obsaženými v Ibrahimově relaci. Toto datování bylo obecně přijato, pak ale nalezl A. AL-HAJDJI, *At-Turtúsbí, the Andalusian Traveller*, s. 129–136 u al-Udriho jiný výtah z článku o Lorce v němž se říká, že Ibrahim mluvil o Lorce s „králem Římanů“ v Římě roku 350 H., tj. 961/62. Označení malik al-Rum se vztahuje na císařskou korunovaci Oty II. 2. února 962. Rok hidžry 350 ale trval jen do 8 února 962, k rozmluvě Oty s Ibrahimem tedy mohlo sotva dojít. Al-Hajdji se proto domníval, že tu jde o záměnu s papežem, který je arabskými autory skutečně někdy nazýván „králem“ Říma. Protože pak Ibrahim mluví o o svém setkání s Otou v Magdeburku, muselo k tomu dojít roku 965/966 nebo 973, protože jinak pobýval Ota v Itálii. Al-Hajdji proto předpokládal šestiletou cestu. Podle něho šel Ibrahim v letech 960/61 do Říma a pak přes Benátky do Prahy. Odtud měl prý cestovat k Nakonovi a jeho Obodritům. Teprve pak se obrátil do Magdeburku, kam dorazil v roce 965. Vrátil se pak přes Francii. Taková dlouhá cesta by odpovídala oficiálnímu poselství, protože vyslanec často nechávali vládcí čekat po celé roky, vůbec by se však nehodila k neoficiálnímu agentovi, jímž Ibrahim se vši pravděpodobností byl, a už vůbec ne ke kupci, za něhož byl Ibrahim vždy pokládán. Peter ENGELS, *Der Reisebericht*, s. 413–422 se tedy snaží celou cestu vtěsnat do let 961/62. To je skutečně možné, ovšem za předpokladu,

že al-Udrího zmínka o Ibrahimových rozmluvách s právě na císaře korunovaným Otou v Římě opravdu cituje Ibrahimovu zprávu přesně. Datum, které uvádí, může totiž být stejně dobře pokažené, jako je datum u al-Himjariho, o něž se opíral Kowalski. Graficky totiž vypadá situace následovně:

Datum v arabských číslicích	Rok hidžry	Rok A. D.
٣٠٥	305	917/18
٣٥٠	350	961/62
٣٥٥	355	965/66
٣٠٠	300	912/13

Pětka je tu jak vidno od nuly jen těžko rozeznatelná, stačí, že písař více namočí pero nebo více přitlačí, a pětka (malý kroužek) splyne v bod, tj. v nulu. To pak dá v hořejší tabulce vypočtené možnosti. To, že číslo je u al-Udrího vypsáno slovně, vůbec nic - oproti mínění P. Engelse, *Der Reisebericht*, s. 417 - neznamená, rozhodující je přece to, co měl ve své předloze. To, že byl na takovou písemnou předlohu opravdu odkázán, je s ohledem na paralelní dochování u al-Bekrího, pro historika - jak správně poznamenává Gerard LABUDA, *Ibrahim ibn Jakub*, s. 128, pozn. 100 „dogma“ o kterém nehodlá diskutovat. Spekulace o jakémsi ústním pramenu, které nacházíme u M. KOWALSKÉ *Sredniowieczna*, s. 43 násl. (podle G. JACOBA, *Ein arabischer Berichterstatter aus dem 10. Jahrhundert über Fulda, Schleswig, Soest, Paderborn und andere Städte des Abendlandes*. Berlin 1896, s. 10 a jiných), jsou zcela zcestné („nesmysl“, jak říká LABUDA, l. c.) Také lokalizace rozmluv do Říma vyhlíží spíše jako Udrího dodatek. Kde jinde by měl (s hlediska Araba) rozmlouvat Ibrahim s „králem Římanů“, než v Římě? Definitivní řešení zde přinese teprve důkladné zpracování textu al-Udrího. Za současného stavu poznání musíme počítat s oběma možnostmi, s datací Ibrahimovy cesty k roku 961/962 i k roku 965/966.

Ostrov mezi Břevnovem a Sázavou

Václav Huňáček

Náležité zhodnocení Ostrovského opatství není možné bez přihlídnutí k dějinám jeho mateřince v Niederaltaichu. Nejpovolanější pomůckou nám přitom je zevrubná a německy důkladná *Geschichte der Abtei Niederaltaich 731-1986* o 532 stranách od Georga Stadtmüllera (ve spolupráci s Bonifazem Pfisterem OSB), která již ve druhém vydání vyšla péčí Bavorské benediktinské akademie v Mnichově roku 1986.¹

Vzhledem k současnému působení Niederaltaichu jako birituálního římsko-byzantského dvojklášteří s východokřesťanským zaměřeným ekumenickým institutem nás překvapí, že vztahu opatství k našim velkomoravským dějinám je věnována pouhopouhá jedna stránka (*Bayrische und Griechische Mission im Donauraum*), přestože o přímé účasti nejstaršího bavorského opatství na dění té doby je možno v uvedené knize vyčíst mnohem více.

Musíme si uvědomit, že Altach (původní název Niederaltaichu) leží na rozmezí tří bonifácovských diecézí solnohradské metropolitní provincie (Řezno, Frýzink, Pasov) a nachází se na území největší z nich - pasovské, jejíž východní hranice se dotýkala Panonie v dnešním Maďarsku a jejíž misijní činnost zasáhla v 9. století po Dunaji až do Bulharska.

Za zřejmé účasti Altachu vznikl roku 777 nejvýchodnější bavorský klášter v Kremmsmünsteru jako díkuvzdání posledního bavorského kmenového vévody Tassila III. (748-788) z rodu Agilofingů za velké vítězství nad korutanskými Slovy roku 772. Posláním Kremmsmünsteru bylo přivést ke křesťanství Slovy na Enži, sloužící jako západní hranice avarského kaganátu.

Po Tasilově sesazení, oslepení a poslání do kláštera Karlem Velikým roku 788 a zejména po úspěšném tažení proti Avarům udělil Karel roku 791 zvláštní listinou v Cáchách přímo opatství sv. Mořice v Altachu pozemky na slovanském území země Avarů při ústí řeky Pielach (Bělá) do Dunaje v bezprostřední blízkosti Melku (Mělký?).

O vzrůstajícím vlivu Altachu v říši Karlovců nejlépe svědčí skutečnost, že v době známého křtu 14 českých velmožů na řezenském dvoře Karlova vnuka Ludvíka

- ¹⁵⁷) K tomu Ch. WARNKE, *Ursachen und Voraussetzungen der Schenkung Polens an den Heiligen Petrus*, v: Europa slavica - Europa orientalis, Berlin 1980, s. 134, pozn. 22; G. LABUDA, *Studia II*, s. 266 a 346n.
- ¹⁵⁸) DĚTMAR IV. 9.(7.), s. 154-157; J. FRIED, *Theophanu und die Slawen. Bemerkungen zur Ostpolitik der Kaiserin*, v: Kaiserin Theophanu. Begegnung des Ostens und Westens um die Wende des ersten Jahrtausends II, Köln 1991, s. 368-370; Oproti tomu G. LABUDA, *Studia I*, s. 341n. a TÝŽ, *Studia II*, s. 266, pozn. 6 považuje tento sjezd za výmysl Dětmara.
- ¹⁵⁹) Literatura k tomuto tématu je rozsáhlá. Viz např. H. ŁOWMIANŃSKI, *Początki Polski V.*, Warszawa 1973, s. 560-563; G. LABUDA, *Studia I*, s. 226n; TÝŽ, *Studia II*, s. 265n.
- ¹⁶⁰) H. BEUMANN, *Urkundenstudien zur deutschen Ostpolitik unter Otto III.*, v: W. Schlesinger, *Mitteldeutsche Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters*, Göttingen 1961, s. 306 až 407; J. FRIED, *Theophanu und die Slawen*, s. 367-370.
- ¹⁶¹) DĚTMAR IV. 11. (9.), s. 158-161.
- ¹⁶²) Emma se narodila mezi lety 948 až 950 a byla jedinou dcerou italského krále Lothara a burgundské princezny Adelheidy, která se poté, co záhy po narození Emmy ovdověla, provdala za římského krále Otu I. Emminým prvním manželem se stal roku 965/966 západofrancký král Lothar IV. Po jeho smrti († 986) a úmrtí syna Ludvíka († 987) byla v nastalém boji o trůn zajata a zbavena veškerých prostředků. V této chvíli žádá o pomoc bavorského vévodu Jindřicha II. Srovnej P. HILSCH, *Zur Rolle von Herrscherinnen*, s. 85-89; viz též M. UHLIRZ, *Jahrbücher II.: Otto III.*, Berlin 1954, s. 107 n.
- ¹⁶³) *Sw. Wojciecha biskupa i męczennika Żywot pierwszy*, ed. J. KARWASIŃSKA, Monumenta Poloniae historica, Nova series IV. 1, Warszawa 1962, (CANAPARIUS), XII, s. 18: „Prima et uelut principalis causa propter plures uxores unius uiri; ...“; obecněji i další prameny: BRUNO XI, s. 12: „...“, miscbantur cum cognatis et sine lege cum uxoribus multis“. KOSMAS I. 29, s. 52: „...“, multa conquestus de infidelitate et nequicia populi, de incesta copula et super illicita discidia inconstantis coniugii, ...“
- ¹⁶⁴) Ch. WARNKE, *Ursachen und Voraussetzungen*, s. 157-177; J. SLÁMA, *Slavníkovci - významná*, s. 206.
- ¹⁶⁵) DĚTMAR IV. 15., s. 164-167.
- ¹⁶⁶) Jedinou pramennou zmínkou, která do této hypotézy „nezapadá“, je Kosmova zpráva, že Emma byla matkou Václava a Boleslava (III.). KOSMAS I. 32., s. 57. Jak jsme si ale ukázali na začátku (viz oddíl Česká kněžna Emma), této informaci není možné na základě zpráv Dětmarovy kroniky důvěřovat.
- ¹⁶⁷) F. DUMAS, *Emma Regina*, s. 405-415; J. HÁSKOVÁ, *Emma Regina*, s. 793-797; P. HILSCH, *Zur Rolle von Herrscherinnen*, s. 89.
- ¹⁶⁸) To také vysvětluje, proč česká kněžna nechala opsat a vyzdobit zrovna tuto italskou legendu.
- ¹⁶⁹) K datu Emmina úmrtí KOSMAS I. 39., s. 72; viz též pozn. 8.
- s. 48 ¹⁷⁰) Tato bezejmenná žena je také zmiňována jako matka nejmenovaného syna Boleslava II v: *Gerhardi Miracula sancti Oudalrici episcopi*, ed. G. H. PERTZ, Monumenta Germaniae historica - Scriptorum IV., Hannoverae 1841, c. 21, p. 422-423. „In regione Sclavorum filius Volizlawi ducis validudinem incidit, et in tantam infirmitatem deductus est, ut pater eius et mater caeterique praesentes amici praesentem vitam eum ulterius habere posse desperarent. Cumque pater in his angustiis versaretur, ammonitus est de matre pueri et de aliis quibus notum fuit, quam multipliciter multi per merita sancti Oudalrici de diversis angustiis liberati essent. ...; mater etiam pueri seorsum denariorum aureorum bonam partem pro filio misit.“
- Poznámky k článku Dušana TŘEŠTÍKA:**
„Veliké město Slovanů jménem Praha.“ Státy a otroci ve střední Evropě v 10. století
- s. 49 ¹) K datu a jeho významu D. TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530-935)*, Praha 1997, s. 249n., 389n.
- ²) O něm J. SLÁMA, *K počátkům bradské organizace v Čechách*, v: Typologie raně feudálních slovanských států, Praha 1987, s. 175-190; TÝŽ, *Střední Čechy v raném středověku III. Archeologie o počátcích přemyslovskeho státu*, Praha 1988, s. 71n. který poukázal zejména na plánovitou hradskou organizaci přemyslovskeho knížectví konce 9. a počátku 10. století. Podobně, avšak s výjimkou kostelů na hradech, vyhlíží archeologická situace v centru piastovského panství ve Velkopolsku okolo Hnězdn. Ta však již stě vznikla poněkud později. O tom Z. KURNATOWSKA, *Próba odworzenia zarządu terytorialnego państwa pierwszych Piastów w Wielkopolsce*, v: Prace Komisji Archeologicznej I., Wrocław 1984, s. 81-91; TÁŽ, *Tworzenie się państwa pierwszych Piastów w aspekcie archeologicznym*, v: Od plemienia do państwa. Śląsk na tle wczesnośredniowiecznej Stowiańszczyzny zachodniej, ed. L. Leciejewicz, Wrocław - Warszawa 1991, s. 77-98; TÁŽ, *Frühstädtliche Entwicklung an den Zentren der Piasten in Großpolen*, v: Burg - Burgstadt - Stadt. Zur Genese mittelalterlicher nichtagrarischer Zentren

- in Mitteleuropa, ed. H.-J. Brachmann, Berlin 1995, s. 133-148; TÁŽ, *Territorial Structures in West Poland prior to the Founding of the State Organisation of Mieszko I*, v: Origins of Central Europe, ed. P. Urbańczyk, Warszawa 1998, s. 125-135. Také v severozápadních Čechách, na území lučanského knížectví se vytvořilo něco podobného, opět však bez kostelů na hradech. Srv. J. BUBENÍK, *K raně středověkému osídlení severozápadních Čech, jeho strukturám a centřum*, Studia mediaevalia Pragensia 1, 1988, s. 51-62.
- ³) K Jindřichovi I. přehledně G. ALTHOFF - H. KELLER, *Heinrich I. und Otto der Große. Neubeginn auf karolingischen Erbe*, Göttingen-Zürich 1985. (Persönlichkeit und Geschichte Bd. 124-125). Pro posouzení pozadí Jindřichovy kariéry je důležitá studie K. J. Leysera (K. J. LEYSER, *Henry I. and the Beginnings of the Saxon Empire*, v: K. J. Leyser, *Medieval Germany and its Neighbours 900-1250*, Oxford 1982, s. 11-42).
- ⁴) K Arnulfově „královskému“ postavení a významu dohod s Jindřichem v roce 921 zejména H. C. FAUSSNER, *Zum Regnum Bavariae Herzog Arnulfs (907-938)*. (= Sitzungsberichte d. Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Kl. Bd. 426), Wien 1984
- ⁵) K této Jindřichově politice (i vůči Václavovi) K. SCHMID, *Die Thronfolge Ottos d. Gr.*, Zeitschrift f. Rechtsgeschichte, GA 81, 1964, s. 80-163 a následující diskuse, kterou shrnuje E. HLAWITSCHKA, *Untersuchungen zu den Thronwechseln der ersten Hälfte des 11. Jahrhunderts und zur Adelsgeschichte Süddeutschlands*, (=Vorträge und Forschungen Bd. 55), Sigmaringen 1987, s. 88n., srv. i TÝŽ, *Die Ottonen-Einträge der Lausanner Annalen*, v: Roma renascens, ed. M. Wisselmann, Frankfurt a. M. 1988, s. 125-148. Srv i C. BRÜHL, *Deutschland - Frankreich. De Geburt zweier Völker*, Köln-Wien 1990, s. 463n. G. Althoff - H. Keller, *Heinrich I.*, s. 102-109, J. FRIED, *Weg in die Geschichte. Die Ursprünge Deutschlands bis 1024*, Berlin 1994, (Propyläen Geschichte Deutschlands Bd. 1), s. 476n.
- ⁶) Významný je tu zejména Jindřichův dar relikvie (ramene) sv. Víta, dosvědčený výslovně až pozdními václavskými legendami z počátku 13. století, ale i samotným patrociniem Václavovy rotundy, který měl zaručovat jakési závazné úmluvy. K tomu D. TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců*, s. 411n. Otónská tradice a dějepisectví, zejména Widukind, to ignorovala, stejně jako ignorovala všechny Jindřichovy „amicitiae“ uzavřené s těmi, kteří pak za Otónů nebyli součástí říše. K tomu J. FRIED, *Die Königserhebung Heinrichs I. Erinnerung, Mündlichkeit und Traditionsbildung im 10. Jahrhundert*, v: Mittelalterforschung nach der Wende 1989, ed. M. Borgolte (Historische Zeitschrift, Beiheft 20) 1995, s. 312 nn. O „amicitiae“ G. ALTHOFF, *Amicitiae und Pacta. Bündniss, Einung, Politik und Gebetsdenken im beginnenden 10. Jahrhundert*, Hannover 1992, (Monumenta Germaniae historica - Schriften, Bd. 37).
- ⁷) O postavení Korutan v říši E. KLEBEL, *Der Einbau Karantaniens in das ostfränkische und deutsche Reich*, Carinthia I., 150, 1960, s. 633-692.
- ⁸) O takové vzpouře kouřimského knížete mluví Kristián, který vypráví zázrak o jeho zázračném poddání se Václavovi. Příznačné je ovšem, že Václav podmaněného kouřimského knížete znovu dosadil do jeho panství a nepřičlenil jeho knížectví ke svému pražskému (*Kristiánova legenda. Život a umučení svatého Václava a jeho báby svatě Ludmily*, ed. J. LUDVÍKOVSKÝ, Praha 1978, (dále jen KRISTIÁN), c.10, s. 102: „ipsum civitatemque sue dicioni pacifice firmat, donans ei civitatem regere, quamdiu viveret ipse“). Postupoval tedy stejně jako Čechové v Kosmově vyprávění o lucké válce (*Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*, ed. B. BRETHOLZ, Monumenta Germaniae historica - Scriptorum rerum Germanicarum, Nova series II., Berlin 1923, (dále jen KOSMAS), I. 29., s. 29), kteří po smrti luckého Vlastislava dosadili jeho nedospělého syna, „aby se lid rozprchlý shromažďoval k synu svého dřívějšího pána jako ke svému knížeti, tak, jako se včely slétají k matce“.
- ⁹) „Vicinus subregulus“ kdesi v severozápadních Čechách se obrátil o pomoc k Sasům, jimž se ostatně podřízval již dříve, za Václavova života, okamžitě, jakmile se cítil být ohrožen Boleslavem. Widukind II. 3, *Die Sachsengeschichte des Widukind von Korvei*, ed. P. HIRSCH - H. F. LOHMANN, Monumenta Germaniae historica - Scriptorum rerum Germanicarum, Hannover 1935, (dále jen WIDUKIND), s. 68-70.
- ¹⁰) H. LUDAT, *Böhmen und die Anfänge Ottos I.*, v: Politik, Gesellschaft, Geschichtsschreibung, Köln - Wien 1982, s. 131-164, jinak D. Třeštík, *Počátky Přemyslovců*, s. 435n.
- ¹¹) J. SLÁMA, *K počátkům bradské organizace*, s. 182n., který zejména poukazuje na dvojice hradišť, starých knížecích a nových státních, postavených v sousedství, po jejich zničení, Boleslavem I. v jakési (relativně) jednorázové akci, související evidentně s budováním jednotné státní správy na (většině) území Čech.
- ¹²) *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, ed. G. FRIEDRICH, Praha 1904, (dále jen CDB), I., č. 371, s. 342-343 a (nejlépe) D. v. GLADISS, *Monumenta Germaniae historica Die Urkunden der deutschen Könige und Kaiser 6*, *Die Urkunden Heinrichs IV.*, 2. Teil, Weimar 1952, č. 390, s. 515-517. Z literatury o listině: J. KALOUSEK, *Druhá kopie císařské listiny na sjednocení diecéze Olomoucké*

- s Pražskou, Sitzungsberichte d. Königlichen böhmischen Gesellschaft d. Wissenschaften zu Prag 1883, s. 114n.; B. SCHMEIDLER, *Kaiser Heinrich IV. und seine Helfer im Investiturstreit*, Leipzig 1927, pass., zvl. s. 272-274; D. v. GLADISS v úvodu k edici, s. 515n.; H. BEUMANN - W. SCHLESINGER, *Urkundenstudien zur deutschen Ostpolitik unter Otto III.*, Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde 1, 1955, s. 132-250, zvl. s. 243-249 (přetištěno s dodatky v: W. Schlesinger, *Mitteldeutsche Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters*, Göttingen 1961, s. 306-407, zvl. s. 395-407); B. KRZEMIĘSKA - D. TRĘŚTIK, *O dokumente praskim z roku 1086*, Studia Źródłoznawcze 5, 1960, s. 79-88; A. GAWLIK, *Interventent und Zeugen in den Diplomen Kaiser Heinrichs IV.*, Kallmünz 1970, (Münchener Historische Studien. Abteilung Geschichtliche Hilfswissenschaften 7), s. 73n.; R. MARSINA, *Štúdie k Slovenskému diplomatáru I.*, Historické štúdie 16, 1971, s. 89-104; R. TUREK, *Listina Jindřicha IV. z 29. dubna 1086 (DH IV. 390) a její teritoria*, Slavia Antiqua 22, 1975, s. 69-122; G. LABUDA, *Ceskie chrzešcianstvo na Śląsku i w Małopolsce w X i XI wieku*, v: Chrystianizacja Polski południowej, Kraków 1994, s. 92-92 (Exkurs: *O przyzywileju Henryka IV dla biskupstwa praskiego z roku 1086*).
- ¹³⁾ Zfalšování biskupem Jaromírem v 11. stol. předpokládal nověji pouze R. MARSINA, *Štúdie*, s. 100-104, kterému vadila v popisu hranic provincie Váh. To však dostatečně objasnil G. Labuda, viz pozn. 20.
- ¹⁴⁾ KOSMAS II. 37., s. 135: (Jaromír) „repliat coram omnibus privilegium olim a sancto Adalberto episcopo, suo antecessore, confirmatum tam a papa Benedicto, quam a primo Ottone imperatore“. Za „privilegium“ postrádáme něco jako „prolatum“ či podobně, faktem však je, že tato vynechávka (?) byla již v Kosmově autografu.
- ¹⁵⁾ Jde o rukopis 217 knihovny kláštera v Heiligenkreuzu v Dolních Rakousích. Popsal ho a některé kusy z něho (velmi špatně) vydal F. ZAGIBA, *Der Kodex 217 der Stiftsbibliothek Heiligenkreuz in Niederösterreich*, v: *Millenium diocesis Pragensis 973-1973 (= Annales Instituti Slavici 8, 1974)*, s. 64-72.
- ¹⁶⁾ Jde o list papeže Štěpána V. Svatoplukovi z roku 885 (CDB I., č. 26, s. 22-26; *Magna Moraviae Fontes Historici* (dále jen MMFH) III., s. 215-225) jímž mj. zakazuje slovanskou liturgii, doporučuje však slovanské písemnictví. Je to zřejmě právě tento list, který KOSMAS (I. 14., s. 35) doporučuje - jako obecně přístupný - svým čtenářům pod titulem *Privilegium Moraviensis ecclesiae*. K tomu D. TRĘŚTIK, *Sedm biskupů Metodějových* (připravovaná studie).
- ¹⁷⁾ CDB I., č. 37, s. 43.
- ¹⁸⁾ Kosmas mluví slovem „privilegium“ vždy písemnost neliterární povahy, listinu či list. Srv. V. RICHTER, *Podivín, Sekyřkostel a Sluňovice*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university F 2, 1958, s. 69; D. TRĘŚTIK, *Kosmova kronika*, Praha 1968, s. 55; H. LOWMIAŃSKI, *Początki Polski IV.*, Warszawa 1970, s. 490, pozn. 1510a.
- ¹⁹⁾ CDB I., č. 86, s. 94: „Termini autem eius occidentem versus hii sunt. Tugust, que tendit ad medium fluminis Chub, Zedlza et Lusane, et Dazana, Liutomerici, Lemuzi usque ad mediam silvam, qua Boemia limitatur. Deinde ad aquilonem hii sunt termini: Pssouane, Chrouati et altera Chrouati, Zlasane, Trebouane, Pobarane, Dedosize usque ad mediam silvam, qua Milcianorum occurrunt termini. Inde ad orientem hos fluvios habet terminos: Bug scilicet et Zir cum Cracoua civitate provinciae cui Uuag nomen est, cum omnibus regionibus ad predictam urbem pertinentibus, que Cracoua est. Inde Ungrorum limitibus additis usque ad montes quibus nomen est Tritri, dilatata procedit. Deinde in ea parte, que meridiem respicit, addita regione Morovia usque ad flumen, cui nomen est Wag, et ad mediam silvam, cui nomen est More, et eiusdem montis eadem parochia tendit, que Bauaria limitatur“.
- ²⁰⁾ Vyjasnil to, doufejme že definitivně, G. LABUDA, *Studia nad počátkami państwa polskiego II.*, Poznań 1988, s. 228-237.
- ²¹⁾ Známe je z *Geografu Bavorského*, (MMFH III., Brno 1969, s. 291) a z *Života Metodějeva* c. 11, kde se mluví o Svatoplukových bojích s knížetem „na Visle“ (MMFH II., Brno 1967, s. 156). Srv. J. LEŠNY, *Wiślanie*, v: *Słownik Starożytności Słowiańskich*, (dále jen SSS), VI (1977), s. 489-491.
- ²²⁾ G. LABUDA, *Studia II.*, s. 167-220, srv. i TÝŽ, *Der Zug des russischen Großfürsten Vladimír gegen die Ljachen im Jahre 981*, v: *Ostmitteleuropa*, Stuttgart 1981, s. 11-19.
- ²³⁾ *Povest vremennykh let*, k r. 6489 (981), ed. D. S. LICHACEV, Moskva 1950, (dále jen *POVEST VREMENNYKH LET*), I., s. 58: „Ide Volodimerъ k ljachomъ i zaja grady ich Premyšlъ, Červenъ i iny grady, iže sutъ i do sego dne podъ Rusъju“.
- ²⁴⁾ Podrobný přehled staršího bádání podává S. M. KUCZYŃSKI, *O wyprawie Włodzimierza I ku Lachom na podstawie wzmianki z r. 981 w Opowieści lat doczesnych*, v: S. M. Kuczyński, *Studia z dziejów Europy wschodniej X-XVII wieku*, Warszawa 1965, s. 33-118.
- ²⁵⁾ Oba etnonymy jsou totožné, srv. T. LEHR-SPLAWIŃSKI, *Łędzice - Łędzianie - Lachowie*, v: *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata*, Poznań 1959, s. 195-197 a TÝŽ, *Lachowie*, v: SSS 3 (1967), s. 12.

- ²⁶⁾ *Konstantin Porfyrogenetos, De administrando imperio: Konstantin Bagrjanorodnyj, Ob upravlennii imperiej. Tekst. perevod, kommentarij*, ed. G. G. LITAVRIN - A. P. NOVOSEL'CEV, Moskva 1989, (dále jen KONSTANTIN PORFYROGENETOS), c. 9, 37, s. 44, 156.
- ²⁷⁾ Konstantin o nich mluví jako o „paktiotech“ Rusů. Toto slovo označuje nejčastěji daníky, ale také spojence. (KONSTANTIN PORFYROGENETOS, komentář, s. 316).
- ²⁸⁾ G. LABUDA, *Studia II.*, s. 206n. uvazuje o tom, že jeden z knížat, Vladislav, jmenovaný ve smlouvě Igora s Byzancí roku 943 mohl být knížetem těchto Łędzianů, protože nese typicky západoslovanské jméno. To je však příliš nejistá opora. Jako pramene tu ale nelze, tak jak to činí Labuda, použít al-Masúdiho (*Rýžoviště zlata a doly drabokamů*, ed. I. HRBEK, MMFH III., s. 407-408) výčtu tří „králů Slovanů“, Al-dir, Al-w.n.dž (nebo Al-firagh) a At-turk. Poslední z nich, At-turk, je nepochybně král Maďarů, které Arabové ztotožňovali s Turky (T. LEWICKI, *Les noms des Hongrois et de la Hongrie chez les médévaux géographes arabes et persanes*, Folia Orientalia 19, 1978, s. 35-56). Al-Dir připomíná jméno jednoho z dvojice skandinávských vládců v Kyjevě v poslední čtvrtině 9. století Askolda a Diru, býval proto vykládán jako tento vládce Kyjeva (tak např. H. LOWMIAŃSKI, *Początki Polski II.*, Warszawa 1963, s. 155 a V., Warszawa 1973, s. 182). Al-wandž opravoval J. MARQUART, (*Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge*, Leipzig 1903, s. 102) na al-Firagh, tj. Prahu. To přijímá např. K. BENDA, *Počátky Praby*, Umění 21, 1973, s. 471, 473, je to však vše nemožné. A. P. KOVALEVSKIJ, *Slavjane i ich sosedi v pervoj polovine X v. po dannym al-Masudi*, v: *Voprosy istoriografii i istočnikovedenija slavjano-germanskich otnošenij*, Moskva 1973, s. 75 naprosto přesvědčivě dokázal, že Al-dir je třeba číst jako *al-Ludier*, tj. Lotharingii. K tomu je možno dodat, že podobně, *Lothair, Liter*, je Lotharingie nazývána v hebrejském písemnictví středoevropských Židů (F. KUPFER - T. LEWICKI, *Źródła bebrajskie do dziejów Słowian i niektórych innych ludów środkowej i wschodniej Europy*, Wrocław-Warszawa 1956, s. 22, 98). Kovalevskij také dokázal, že Al-w.n.dž je třeba vzhledem k rukopisné situaci číst jako al-Ifrandž nebo al-Frandž, v žádném případě ne jako al-Firagh (TAMTĚŽ, s. 75-76), tedy jako Frankové. Masúdi ovšem jedním dechem tvrdí, že tento král Frank bojuje s Franky! To se pokoušel Kovalevskij (*tamtěž*) vykládat tak, že v prvním případě se mluví o východní Frankové, tj. „Němci“ a ve druhém západní, tj. „Francouzi“. To je ale značně přitažené za vlasy, přirozenější je předpokládat, že Masúdi své údaje (stejně jako jinde ve svém oddílu o Slovanech) prostě popletl.
- ²⁹⁾ L. E. HAVLÍK, *Slované v anglosaské chorografii Alfréda Velikého*, Vznik a počátky Slovanů 5, 1964, s. 79; G. LABUDA, *Źródła, sagi i legendy do najdawniejszych dziejów Polski*, Warszawa 1960, s. 46. O chorvatské otázce viz i dále pozn. 99.
- ³⁰⁾ S. MOŹDZIOCH, *Wczesnośredniowieczne grody śląskie a ówczesne podziały plemienne*, v: *Kraje słowiańskie w wiekach średnich*. Profanum i sacrum, Poznań 1998, s. 99-114. Diskusi historiků o politické příslušnosti Slezska v 10. století shrnuje L. TYSZKIEWICZ, *Pryzyczenie Śląska do monarchii piastowskiej pod koniec X wieku*, v: *Od plemienia do państwa. Śląsk na tle wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny Zachodniej*, ed. L. Leciejewicz, Wrocław-Warszawa 1991, s. 121-152. Velmi podrobný přehled literatury podává P. BOGDANOWICZ, *Pryzynależność polityczna Śląska w X wieku. Dzieje problemu i jego rozwiązania*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968.
- ³¹⁾ S. KURNATOWSKA, *Próba odtworzenia* (a její další práce, viz pozn. 1).
- ³²⁾ Jde o výsledek války mezi Měškem a Boleslavem odehravší se někdy před rokem 990. Hlavním pramenem je tu Dětmar IV. 12., (*Kronika Thietmara*, ed. M. Z. JEDLICKI, Poznań 1953, (dále jen DĚTMAR), s. 162), kde se Boleslav II. domáhá na Měškovi jakéhosi „regnum sibi ablatum“. O tom, že šlo o Slezsko, lze sotva pochybovat. Srv. L. TYSZKIEWICZ, *Pryzynależność polityczna*, s. 141n.
- ³³⁾ Neúplný přehled: K. SCHELLE, *K problematice připojení Moravy k českému státu v období 10. století*. Sborník prací učitelů právnické fakulty v Brně IX (= *Acta Universitatis Brunensis, Iuridica* 30), 1979, s. 97-11. Dobrý úvod do problematiky pramenů k této otázce: O. KRÁLÍK, *Od Radima ke Kosmovi*, Praha 1968, (*Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Philologica* 26), s. 25-69.
- ³⁴⁾ J. PEKAŘ, *K sporu*, s. 54.
- ³⁵⁾ Shrnuje je, po četných, avšak málo jistého přinášejících pokusech B. Novotného (B. NOVOTNÝ, s. 52 *K otázce vztahů mezi středobradištním a pozdněbradištním osídlením na území dnešní Moravy*, *Památky archeologické* 53, 1962, s. 211-217; TÝŽ, *Problematika vývoje časně feudálních opevněných center na Moravě v 10. až 12. století*, v: *Sborník Josefu Poulíkovi k šedesátinám*, Brno 1970, s. 143-148; TÝŽ, *Moravské úděly a jejich raně feudální centra*, *Archeologické rozhledy* 27, 1975, s. 516-527 a jiné) Z. MĚŘIŇSKÝ, *Morava v 10. století ve světle archeologických nálezů*, *Památky archeologické* 77, 1986, s. 18-80.
- ³⁶⁾ Upozornil jsem na to s historického hlediska (D. TRĘŚTIK, *Kdy zanikla Velká Morava?*, *Studia mediaevalia Pragensia* 2, 1991, s. 9n.) a hlediska archeologického to nálehavě připomněl B. DOSTÁL, *Několik poznámek k objevu prvních velkomoravských kostelů ve Starém Městě*, v: *Staroměstská výročí*, Brno 1990, s. 39n.

2. vyd., Berlin 1891). S hlediska importních potřeb arabského světa si tohoto zboží soustavně všimá M. Lombard, *L'Islam dans sa première grandeur (VIIe - XIe siècles)* (= Nouvelle bibliothèque scientifique), Paris 1971, s. 161-194.
- 70) M. LOMBARD, *La chaise et les produits de la chaise dans le monde musulman, VIIIe-XIe siècles*, v: M. Lombard, *Espaces et réseaux du haut moyen âge*, Paris-La Haye 1972, s. 177-204 s literaturou. O obchodu s kožšinami srv. dále R. Hennig, *Der nordeuropäische Pelzhandel in den ältesten Perioden der Geschichte*, Vierteljahrsschrift f. Sozial- u. Wirtschaftsgeschichte 23, 1930, s. 1-25; B. SCHIER, *Wege und Formen des ältesten Pelzhandels in Europa*, (Archiv f. Pelzkunde 1.), Frankfurt a. M. 1951; M. LOMBARD, *L'Islam*, s. 172-175; E. ASHTOR, *Quelques observations observations d'un orientaliste sur la the-se de Pirenne*, Journal of the Economic and Social History of the Orient 13, 1970, s. 181n., 189-194. Kožšiny, které byly podle IBRAHIMA IBN JAKUBA, s. 413 nabízeny na pražském trhu, pocházely jistě z východu. Čechy jistě neprodukovaly kožšiny, alepoň ne cennější z nich. Nemáme o tom alespoň žádné zprávy. Máme sice častěji doloženo zpracovávání některých druhů kožšin, neslyšíme ale nic o specialisovaném lovu a neobjevují se daně a dávky odváděné v kožšinách jak to bylo běžné na Rusi a také v Polsku (srv. např. C. WARNKE, *Die Anfänge*, s. 99n.). Jedinou v Čechách známou dávku v kožšinách (lišek) odváděli právě kupci (CDB II, č. 366 z r. 1213 pro kupce v Kladrubech. Srv. Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v Českých zemích*, Praha 1998, s. 146n.). Příznačné je také, že v Čechách se nestali - tak jako v Polsku - bobří pečlivě obhospodařovaným knížecím regálem.
- 71) O významu baltského jantaru pro arabský obchod T. LEWICKI, *Les sources arabes concernant l'ambre jaune de la Baltique*, Archeologia Polona 23, 1984, s. 121-139.; TÝŽ, *Écrivains arabes du IXe au XVIe siècle traitant de l'ambre jaune de la Baltique et de son importation en pays arabes*, Folia Orientalia 4, 1962, s. 1-39
- 72) Ch. WARNKE, *Der Handel mit Wachs zwischen Ost- und Westeuropa im frühen und hohen Mittelalter*, v: Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlicher Zeit in Mittel- und Nordeuropa Bd. 4, ed. K. DÜVEL - H. JAHNKHUHN - H. SIEMS - D. TIMPE, Göttingen 1987, s. 545-569.
- 73) Dokazuje to ruská POVEST VREMENNÝCH LET k r. 969, I, s. 48, kde se mluví o stříbru a koních z Čech na trhu v Perjaslavi na dolním Dunaji. Argumentace V. B. Perchavka, který se snaží dokázat, že tu jde o aktualizaci autora Povesti, který tu vycházel ze situace své doby, 12. století, není zvláště přesvědčivá. (V. B. PERCHAVKO, *Letopisnyj Perejaslavec na Dunaje*, v: Drevnejšee gosudarstva vostočnoj Evropy. Materialy i issledovanija, 1992-1993 gg., Moskva 1995, s. 168-182, zde s. 176.)
- 74) Dobrý chov koní nemohl „soukromník“ v malém měřítku prakticky vůbec vést. Byla k němu nutná velká stáda vybraných kobyl na rosáhlých pastvinách a pečlivý chov prováděný znalci. Arabská Anonymní relace říká o Velké Moravě, že lidé zde mají jen méněcenné koně, dobré bojové oře má jen panovník. (*Ibn Rusta*, MMFH III., s. 346, srv. D. TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců*, s. 290).
- 75) O skutečném velkém, profesionálním obchodu s voskem nemluví raffelstettenský celní řád (jak se domnívá P. JOHANEK, *Der fränkische Handel der Karolingerzeit im Spiegel der Schriftquellen*, v: Untersuchungen zu Handel IV., s. 36 mluví-li o „značném importu vosku z východu“). Jedná zde pouze o malém pohraničním obchodu lidí z Čech na březích Dunaje, kam si přicházeli pěšky přes Šumavu pro malá množství soli nabízené zde solními lodmi bavorských statkářů.
- 76) Přehled podává H. HOFFMANN, *Kirche und Sklaverei im frühen Mittelalter*, Deutsches Archiv 42, 1986, s. 1-23.
- 77) D. TŘEŠTÍK - B. KRZEMIENSKA, *Wirtschaftliche Grundlagen*.
- 78) H. HOFFMANN, *Kirche und Sklaverei*, s. 17.
- 79) H. HOFFMANN, *Kirche und Sklaverei*, s. 22.
- 80) O českém obchodu otroky: J. ŠUSTA, *Otroctví a velkostatek v Čechách*, Český časopis historický 5, 1899, s. 38n., 87n.; A. ZYCHA, *Prag. Ein Beitrag zur Rechtsgeschichte Böhmens im Beginn der Kolonisationszeit*, Prag 1912, s. 21n.; F. VACEK, *Sociální dějiny české doby starší*, Praha 1905, s. 56-59; V. NOVOTNÝ, *České dějiny I. 1.*, Praha 1912, s. 529, 544; I. 3., Praha 1928, s. 29-30; F. GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I.*, Praha 1953, s. 173n.
- s. 55 81) Georges DUBY, *Les villes du sud-est du Gaule du VIIIe au Xe siècle*, v: La città nell'alto medioevo (= Settimane di studi del Centro italiano di studi sull'alto medioevo 6) Spoleto 1959, s. 233.
- 82) J. STARR, *The Jews in the Byzantine Empire 641-1024* (= Texte und Forschungen zur byzantinisch-neu griechischen Philologie 30), Berlin 1939, s. 33, 169. Andrew SHARF, *Byzantine Jewry*, s. 94n. Srv. i J. BRUTZKUS, *Der Handel der westeuropäischen Juden mit dem alten Kiew*, Zeitschrift f. d. Geschichte d. Juden in Deutschland 3, 1931, s. 100; TÝŽ, *Perši zivistki pro jevrejiv v Polši ta na Rusi*, Ukrajnska Akademia Nauk, Istoryčna sekcija, Naukovij zbirnik na r. 1927, Kiiv 1927, s. 6.
- 83) List dóžete Petra II. Jindřichovi I.: F. DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches I.*, München 1924, č. 624, srv. A. SHARF, *Byzantine Jewry*, s. 95.
- 84) O českém obchodu v 10. století nemáme žádnou souhrnnou práci. Poměrně nejvíce materiálu sebral (ovšem jen pro česko-ruské obchodní vztahy) A. V. FLOROVSKIJ, *Čechy i vostočnye slavjane I.*, Praha 1935; týž, *Česko-ruské obchodní styky v minulosti*, Praha 1954; týž, *Česko-russkie torgovije otnošenija X - XII vv.*, v: Meždunarodnye svjazj Rossii do XVII v., Moskva 1961, s. 64-83. O českém obchodu s Polskem ve světle nálezů mincí pojednal G. SKALSKÝ, *Český obchod 10. a 11. století ve světle nálezů mincí*, Numismatický sborník 1, 1953, s. 13-43.
- 85) Viz II. exkurs.
- 86) Ch. WARNKE, *Bemerkungen*, s. 415.
- 87) Ch. WARNKE, *Bemerkungen*, s. 413.
- 88) Tak např. T. KOWALSKI, *Relacja*, s. 44n.
- 89) T. KOWALSKI, *Relacja*, s. 45, 47; G. LABUDA, *Ibrahim*, s. 112n.; E. ASHTOR v: The World History, s. 307.
- 90) Život Jana z Gorze vypočítává pro léta 950-956 pět těchto poselství. (*Vita Jobannis Gorziensts*, Monumenta Germaniae historica - Scriptores IV., s. 369 nn). K tomu R. DOZY, *Die Cordovaner Arab ibn Sa'd und Rabi'ibn Zeid der Bischof*, Zeitschrift d. Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 20, 1866, s. 605n.; E. CERULLI, *Le calife Abd ar-Rahmán III de Cordoue et le martyr Pélagie dans un poème de Hrotsvitha*, Studia Islamica 32, 1970, s. 69-76. Viz také H. G. WALTER, *Der geschetterte Dialog. Das ottonische Reich und der Islam*, v: Orientalische Kultur und europäisches Mittelalter, ed. A. Zimmermann, Berlin-New York 1966, s. 20-44.
- 91) To je samozřejmě jen jedna z možností, ve všech ostatních variantách je Praha také vždy cílem.
- 92) Tzv. chazarská korespondence se sestává z několika hebrejsky psaných listů, které si vyměnili Chazdaj ben Šaprút, vysoký úředník na dvoře kordóbského kalifa Abdarrahmána III. (912-961) a al-Hakama (961-976) a kagan Chazarů Josef II. Edice: P. K. KOKOVCOV, *Jevrejsko-chazarskaja perepiska v X veke*, Leningrad 1932. Pro první orientaci je možno místo této velmi těžko přístupné edice použít staré vydání A. BIELOWSKÉHO v Monumenta Poloniae historica, Lwów 1864, (přetisk Warszawa 1960), s. 54-84. Nové vydání jednoho z listů, tzv. rukopisu z Cambridge (který se však našich záležitostí netýká): N. GOLB - O. PRITSAK, *Kbazarian Hebrew documents of the tenth century*, Ithaca, London 1982. Jiné Chazdajovy listy: J. MANN, *Texts and Studies in Jewish History and Literature*, Vol. I., New York 1972, s. 3-29. Dějiny bádání: S. A. FEJGINA, *Istoriografija jevrejsko-chazarskoj perepiski*, v: Feodal'naja Rossija vo vseмирnom istoričeskom processe, Moskva 1972. Přehled literatury: A. KAPLONY, *Routen, Anschlusrouten, Handelshorizonte im Brief von Hasdáy ben Šaprút an den basarischen König*, v: Ibrahim ibn Yakub at-Turtushi: Christianity, Islam and Judaism Meet in East-Central Europe c. 800-1300 A.D., Praha 1996, s.140-168. K tomu dále: V. GJUZELEV, *Dva evrejski izvora ot X v. za proischođa na prabálgarite*, v: V. G Gjuzelev, Srednevekovna Bálgarija v svetlinata na novi izvori, Sofia 1981, 123-125; M. D. DIMITROV, *Jevrejsko-chazarskata perepiska ot X v. kato izvor za srednevedovata istorija na Bálgarite*, Istoričeski pregled 36, 1980, č. 4, s. 103-116; A. ARCHIPOV, *K izučeníju sjužeta o vybore very „Povesti vremennych let“ i „jevrejsko-chazarskaja perepiska“*, v: Jews and Slavs. Vol. I., edd. W. MOSKOVICH - Sh. SCHWARZBAND - A. ALEXEEV, Jerusalem - St. Petersburg 1993, s. 20-43. K al-Hakamovi srv. H. A. SASSI, *A glimpse of openness in medieval society: al-Hakam II and his non-Muslim collaborators*, v: „The Man of Many Dewices Who wandered Full Many Ways.“ Festschrift in honor of János M. Bak, edd. B. Nacy and M. Sebök, Budapest 199, s. 160-166.
- 93) E. ASHTOR, *Toledot bayebudim biseferad hamuslimit I.*, Jerusalem 1960, s. 132-133 (hebrejsky), cituje N. GOLB, *Aspects of geographical knowledge among the Jews of the earlier middle ages*, v: Popoli e paesi nella cultura altomedievale. (= Settimane di studio del Centro italiano di studi sull' alto medioevo 29), Spoleto 1983, s. 188.
- 94) Je zde také možno místo Rūs také číst Rūm - Byzanc, to je ale nepravděpodobné čtení.
- 95) K tomu A. KAPLONY, *Routen*, s. 161n. Poznámává správně, že cesta k Chazarům přes území Volžských Bulhárů byla ohromnou oklikou, přesto to však byla obvyklá cesta z Kyjeva do Chazarie. Nesmíme také zapomínat, že mezi Kyjevskou Rusí a Chazary existovalo tehdy otevřené nepřátelství, které pak skončilo r. 969 zničením chazarské říše. (A. P. KOKOVCOV, *Jevrejsko-chazarskaja perepiska*, s. 65).
- 96) P. K. KOKOVCOV, *Jevrejsko-chazarskaja perepiska*, s. 16-17.
- 97) P. K. KOKOVCOV, *Jevrejsko-chazarskaja perepiska*, s. 19 Širší verze odpovědi tu uvádí jiné jméno, (P. K. KOKOVCOV, *Jevrejsko-chazarskaja perepiska*, s. 26).
- 98) K obecně slovanskému a praslovanskému „Němci“ (zde: „cizinci“) srv. V. V. IVANOV v příslušném článku svého velikého slovníku indoevropských starožitností (T. V. GAMKRELIDZE - V. V. IVANOV, *Indoevropskij jazyk i indoeuropejcy*, T. II., Tbilisi 1984, nedávno vyšel anglický překlad). V 9. a na počátku 10. století to však v Čechách na Moravě znamenalo „Bavoři“. T. LEWICKI, *Ze studiów nad tzu*.

- „Koresponencj“ chazarską”, Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego 1954, č. 11-12, s. 3-16 a také (bez znalosti Lewického článku a chazarské korespondence) H. WOLFRAM, *Bayern ist das Land genannt die Némci*, Österreichische Osthefte 33, 1991, s. 598-604.
- ⁹⁹⁾ P. K. KOKOVCOV, *Jevrejsko-chazarskaja perepiska*, s. 17.
- ¹⁰⁰⁾ T. E. MODELSKI, *Król Gebalim w liście Chazdaja*, Lwów 1910, chtěl vidět v králi Gebalimů Otu I., krále hor (Alp). To ale závisí na špatné etymologii jména Gebalimů.
- ¹⁰¹⁾ P. K. KOKOVCOV, *Jevrejsko-chazarskaja perepiska*, s. 14.
- ¹⁰²⁾ A. KAPLONY, *Routen*, s. 158n.
- ¹⁰³⁾ KONSTANTIN PORPHYROGENETOS, *De administrando imperio*, c. 30, 31, s. 387n., 389n. Od studie Petara Skoka (P. SKOK, *Ortsnamenstudien zu De administrando imperio des Kaisers Constantín Porphyrogenetos*, Zeitschrift für Ortsnamenforschung 4, 1928, s. 213-243) je však jasné, že Konstantinovo Bílé Charvátsko je totožné s Čechami a nemá nic společného s Malopolskem. Srv. také starou ale stále jasnou a přesvědčivou analýzu Gerada Labudy (G. LABUDA, *Pierwsze państwo stowiańskie. Państwo Samona*, Poznań 1945, s. 224n.).
- ¹⁰⁴⁾ To je stará etymologie P. J. Šafaříka. K ní se ještě dnes hlásí Š. ONDRUŠ, *Původ etnonyma Slovák, Slovan, Slověn a etnonyma Čech*, Studia Academica Slovaca 4, 1975, s. 237n. jednou ze svých dubiózních „kořenových“ etymologií“.
- s. 57 ¹⁰⁵⁾ Jako encyklopedie nesmírně obtížné charvátské otázky může po Luborovi Niederlovi (L. NIEDERLE, *Slovanské starožitnosti II.*, Praha 1906, s. 244n. a *III.*, Praha 1919, s. 194-223) sloužit druhý díl *Początki Polski* H. ŁOWMIANSKÉHO (Warszawa 1963, s. 114-200). Pro lokalizaci je rozhodující práva anglosaského Orosia (MMFH III., s. 338, viz i pozn. 29), který klade Charváty severně či severovýchodně od Čech, v každém případě mimo ně. S tím je možno uvést v soulad i ostatní zprávy o lokalizaci Charvátů.
- ¹⁰⁶⁾ Viz pozn. 29.
- ¹⁰⁷⁾ To je etymologie M. VASNERA, *Schriften zur slavischen Altertumskunde*, ed. H. Bräuer, I., Berlin 1971, s. 37.
- ¹⁰⁸⁾ Tím je také vyřízen pokus P. K. KOKOVCOVA, *Jevrejsko-chazarskaja perepiska*, s. 62n. navázat na gebul, „hranice“.
- ¹⁰⁹⁾ Také ne Havolanů (Gebal-řeka Havola!), jak si myslí K. T. WITCZAK, *Król Gebalim w liście Chazdaja*, Roczniki Historyczne 60, 1994, s. 5-19, který ztotožňuje krále Gebalimů s malým, nevýznamným knížetem Havolanů Tugumírem (srv. Widukind II. 20-21; k němu H. LUDAT, *An Elbe und Oder um das Jahr 1000*, Köln-Wien 1971, s. 10n., 33n., 97n.; TÝŽ, *Branibor, havolanská dynastie a Přemyslovci*, Československý časopis historický 17, 1969, s. 489-586.).
- ¹¹⁰⁾ T. LEWICKI, *Zródła arabskie i hebrajskie do dziejów Stowian w okrestie wczesnego średniowiecza*, Studia Źródloznawcze 3, 1958, s. 96 a TÝŽ, *Gebalim*, v: SSS 2 (1964), s. 91-92.
- ¹¹¹⁾ A. KAPLONY, *Routen*, s. 156n.
- ¹¹²⁾ Viz pozn. 96.
- ¹¹³⁾ A. PUTÍK, *Notes on the Name GBLYM in Hasdai's letter to the Khaqan of Khazaria*, v: Ibrahim ibn Ya'qub, s. 169-175.
- ¹¹⁴⁾ A. PUTÍK, *Notes*, s. 172.
- ¹¹⁵⁾ A. PUTÍK, *Notes*, s. 174.
- ¹¹⁶⁾ *Josippon*, MMFH III., s. 381. Autor sám ale počítá Slované mezi potomky Dodanin.
- ¹¹⁷⁾ BENJAMIN Z TUDELY II., s. 164. K tomuto jménu Čech a Slovanů R. JAKOBSON - M. HALLE, *The Caanan in Medieval Hebrew*, v: For Max Weinreb on his Seventeenth Birthday, The Hague 1964, s. 147-172.
- ¹¹⁸⁾ A. PUTÍK, *Notes*, s. 174.
- ¹¹⁹⁾ K. BUCZEK, *Zagadnienie wiarogodności*, s. 56n.
- ¹²⁰⁾ MMFH III., s. 415.
- s. 58 ¹²¹⁾ Dagome iudex (B. KÜRBIŚOWNA, *Dagome iudex. Studium krytyczne*, v: Początki państwa polskiego I., Poznań 1962, s. 395): „item in alio tomo sub Johanne XV papa Dagome scil. Dagone iudex et Ote senatrix et filii eorum Misica et Lambertus leguntur beato Petro contulisse unam civitatem in integro que vocatur Schignesne cum omnibus suis pertinentiis infra hos affines sicuti incipit a primo latere longum mare fine Pruzze usque in locum qui dicitur Russe et fine Russe extendente usque in Craccoa et ab ipsa Craccoa usque ad flumen Oddere recte in locum qui dicitur Alemure et ab ipsa Alemure usque in terram Milze et a fine Milze recte Oddera et exinde ducente iuxta flumen Oddera usque in predicatam civitatem Schignesne“.
- ¹²²⁾ *Św. Wojciecha biskupa i męczennika żywot pierwszy*, ed. J. KARWASIŃSKA, Monumenta Poloniae historica, Nova series IV. 1., Warszawa 1962, (dále jen KANAPARIUS), XXV., s. 38.
- ¹²³⁾ J. FRIED, *Der hl. Adalbert und Gnesen*, Archiv f. mittelhheinische Kirchengeschichte 50, 1998, s. 41-70, zvl. s. 62n.
- ¹²⁴⁾ *Liutprand*, Legatio 15-16, ed. A. BAUER - R. RAU, Quellen zur Geschichte der sächsischen Kaiserzeit (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters, Bd. 8) Darmstat 1971, s. 538: „Quibus „Dominum meum“ inquam, „potentiores habere Sclavos Petro Bulgarorum rege, qui Christophori imperatoris filiam in coniugium duxit, etiam ipsi non ignoratis!“ - „Sed Christophorus,“ aiunt, „non porphyrogenitus fuit“
- ¹²⁵⁾ S. ZAKRZEWSKI, *Czeski charakter Krakowa za Mieszka I. w świetle krytyki źródeł*, Kwartalnik Historyczny 30, 1916, s. 232 myslel na Měška I. a Boleslava II., což je však s ohledem na datum nemožné.
- ¹²⁶⁾ Svůj názor, založený ovšem na tehdejšímu stavu archeologického poznání jsem vyložil v: D. TRĚŠTÍK, *Počátky Práhy a českého státu*, Folia historica Bohemica 5, 1983, s. 7-37; TÝŽ, *Die Gründung Prags*, v: Burg-Burgstadt-Stadt. Zur Genese mittelalterlicher nichtagrarischer Zentren in Ostmitteleuropa, ed. H. Brachmann, Berlin 1995, s. 228-240 a modifikoval jsem ho podle nových výzkumů v *Počátky Přemyslovců*, s. 338n. Nejnověji se ale stala otázka počátků Pražského hradu předmětem živé diskuse. Srv. především J. FROLÍK - Z. SMETÁNKA, *Archeologie na Pražském Bradě*, Praha 1997, s. 40-81; TÝŽ, *K archeologickému studiu Pražského hradu*, Archeologické rozhledy 50, 1998, s. 291-307; L. HRDLIČKA, *K výpovědi stratigrafického vývoje Pražského hradu*, Archeologické rozhledy 49, 1997, s. 649-662; I. BOHÁČOVÁ, *Pražský hrad v období velkomoravském*, v: Svätopluk 894-1994, Nitra 1997, s. 33-40; TÝŽ, rec.: J. Frolík - Z. Smetánka, *Archeologie na Pražském Bradě*, Archeologické rozhledy 50, 1998, s. 291-293; TÝŽ, *K problematice stratigrafického vývoje Pražského hradu*, Archeologické rozhledy 50, 1998, s. 672-688. K. TOMKOVÁ, *Noch einmal zu den Anfängen der Prager Burg*, v: Život in archeologii středověku, Praha 1997, s. 630-638. Výsledky jsou dosud nejasné, jistě je pouze, že pokusy datovat počátky Hradu hluboko před dobu Bořivoje I. (před 872-889) nejsou dokazatelné.
- ¹²⁷⁾ Z. KRUMPHANZLOVÁ, *Jantar v nálezech bradištní doby v Čechách*. Sborník Národního muzea v Praze, A 24, 1970, s. 105-115; TÝŽ, *Amber. Its significance in the Early Middle Ages*, Památky archeologické 83, 1992, s. 350-371 a nyní zejména K. TOMKOVÁ, *Bernstein im frühmittelalterlichen Böhmen*, Památky archeologické 89, 1998, s. 64-103. Tomková konstatuje především, že Čechy tvoří výraznou koncentraci nálezů jantaru v tehdejší Evropě. Zmapování nálezů ukazuje podle mého soudu jasně, že se koncentrují na územích nejvýznamnějších trhů (chápaných tak, jak vymezil oblast pražského trhu na základě nálezů nádob s identickými značkami na dně J. SLÁMA, *Příspěvek k dějinám českého brněňství 9. a 10. století*, Sborník Národního muzea v Praze, A 24, 1970, č. 1-2, s. 157-165), Prahy, Libice a Litoměřic či Žatce. Další koncentrace nálezů ukazují na trhové okruhy na Božeňsku a Jaroměřicku. Jantar přicházel do Čech evidentně jako zboží dálkového obchodu a byl distribuován na nejvýznamnějších trzích jako zboží obecné potřeby. Datování počátku tohoto obchodního spojení spadá do prvních desetiletí 10. stol., možná již o něco dříve, na přelom 9. a 10. stol. Jantarové korály byly jen jedním z těchto šperků prostého lidu dovážených z daleké ciziny. Byly to především korálky ze skla a polodrahokamů. O nich T. LEWICKI, *O cenach niektórych towarów na rynkach wschodniej Europy w IX-XI w.*, Kwartalnik Historii Kultury Materialnej 1, 1956, s. 118n., soupis a mapu rozšíření podala S. DUŠEK (H. BACH - S. DUŠEK, *Slawen in Thüringen*, Weimar 1971, s. 48n. 84n. s důrazem na jejich původ z Kavkazu).
- ¹²⁸⁾ KRISTIÁN IV., s. 34n.
- ¹²⁹⁾ J. LUDVÍKOVSKÝ, *Tunna und Gomon - Wikinger aus der Prager Fürstengolgschaft?*, Folia diplomatice I., Brno 1971, s. 171-188. Ludvíkovský navazoval na (řadou diletantských domněnek zatížené) články E. WALTERA, *Nammen Tunna och Gomon i tjeckiska legender och krönikor*, Studia Slavica Gunnaro Gunnarson sexageario dedicata (Acta Universitatis Upsaliensis) 1960, s. 147-196; TÝŽ, *Ještě ke jménům Tunna a Gomon*, Scando-Slavica 7, 1961, str. 133-157; TÝŽ, *Byli Tunna a Gomon z rodu Buziců?*, Scando-Slavica 8, 1962, s. 101-114; TÝŽ, *Ke jménům Tunna a Gomon v českých legendách a kronikách*, Studie Křesťanské akademie v Římě 7, 1961, s. 1-32.
- ¹³⁰⁾ Ludvíkovský se domníval, že Tunnu s Gomonom přivedla Drahomíra ze své vlasti, ze Stodor. G. LABUDA, *Gomo(n)*, v: SSS 2 (1964) s. 130 je považoval za lidi z Porýní nebo z Bavorska, nejpřijatelnější je však shora citovaná domněnka s níž přišel H. ŁOWMIANSKI, *Początki Polski IV.*, s. 421. Ve smlouvě Rusů s Byzancí z roku 944 se vyskytuje jakýsi Gamal. (*Povest vremenych let I.*, s. 35)
- ¹³¹⁾ F. KMIETOWICZ, *Drogi napływu srebra arabskiego*, s. 75n. Dále: B. BARTOLD, *Arabskie izwiestija o Rusach*, v: A. B., *Sočinienija II. 1*, Moskva 1963, s. 810-858; F. KMIETOWICZ, *Kupcy „ar-Rus“ źródeł arabskich*, Sprawozdania z posiedzień komisji Odziału PAU w Krakowie, styczeń - czerwiec 1966, s. 93-96; týž, „ar-Rus“ v: SSS 4 (1970) s. 580-582; M. B. SVERDLOV, *Lokalizacja Rusov v arabskiej geografickéj literatury IX - X vv.*, Izvestija Vsesojuznogo geografického občestva 102, 1970, vyp. 4, s. 363-369.
- ¹³²⁾ Jarmila Čiháková, která toto (opevněné) trhové sídliště na Malé Straně objevila, se dokonce domnívá, že existovalo již v 9. stol. (J. ČIHÁKOVÁ - J. ZAVŘEL, *Přírodní poměry a počátky osídlení pražské Malé Strany*, Archeologia historica 20, 1995, s. 177-179; J. ČIHÁKOVÁ-DRAGANOVÁ, *K vývoji osídlení jádra*

- Malé Strany v době Přemyslovců, Staletá Praha 22, 1992, s. 89-109; J. ČIHÁKOVÁ - Z. DRAGON, *Nástin vývoje podbradí Pražského brahu do poloviny 13. století*, Archeologické rozhledy 49, 1997, s. 56-64; J. ČIHÁKOVÁ, J. ZAVŘEL, *Das Itinerar Ibrahim ibn Jakubs und die neuen archäologischen Entdeckungen auf der Kleinseite*, v: Ibrahim ibn Ya'qub, s. 65-71.), to je ale jistě úspěšná domněnka, zvláště opírá-li se datování výhradně o keramiky. Praha nemusela také mít nutně jen jedno tržiště, v Kyjevě jich bylo v té době (r. 1018) až osm! (DĚTMAR VII. 32., s. 623: „In magna hac civitate, que caput regni est, plus quam quadringente habentur ecclesie et mercatus VIII, populi autem ignota manus ...“).
- ¹³³⁾ IBRAHIM IBN JAKUB, s. 413: „Přicházejí sem z města Krákúá Rusové (ar-Rúsu) a Slované se zbožím.“
- ¹³⁴⁾ T. KOWALSKI, *Relacja*, s. 74.
- ¹³⁵⁾ R. EKBLÖM, *Die Waräger im Weichselgebiet*, Archiv f. slavische Philologie 39, 1925, s. 185-211.
- ¹³⁶⁾ R. EKBLÖM, *Die Waräger*, s. 190, 192.
- ¹³⁷⁾ F. KMIETOWICZ, *Drogi napływu*, s. 74.
- ¹³⁸⁾ Na rozdíl od okruhu baltského obchodu, jehož se týkají všechny (nepočítámé) doklady uváděné L. Leciejewiczem (L. LECIEJEWICZ, *Kaufleute in westslawischen Frühstädten in archäologischer Sicht*, v: Burg-Burgstadt-Stadt, -jako pozn. 125- s. 60-67) nehledě již na to, že slovanskost mnohých z nich je pochybná.
- ¹³⁹⁾ Podle textu al-Bekriho měli do Prahy přicházet z Uher Muslimové, Židé a „Turci“ (MMFH III., s. 413). Zde ale přináší text al-Himjarího významnou opravu: „Přicházejí k nim také ze zemí Turků a ze zemí Islámu Židé a Turci ...“ (T. LEWICKI, *Opis Pragi*, s. 697).
- ¹⁴⁰⁾ KONSTANTIN PORFYROGENETOS, c. 30, s. 388: (Bílí Chorvaté) „mají svého vlastního vládce, jsou podání Otovi velikému králi Franků neboli Sasů, jsou nepokřtění a žení se s Turky a mají s nimi přátelské vztahy“. O identitě Bělochorvatska s Čechami srv. výše pozn. 103. Vztahy s Maďary jsou doloženy i archeologicky: N. PROFANTOVÁ - M. LUTOVSKÝ, *Staromadžarské nálezy z Čech*, v: Sborník Společnosti přátel starožitnosti 3, 1992, s. 3-16.
- ¹⁴¹⁾ O otrocích v Uhrách M. KUČERA, *O otrokoch v Uhorsku v 10. - 12. stor.*, Historické štúdie 5, 1959, s. 255, 258n. a TÝŽ, *Slovensko po páde Veľkej Moravy*, Bratislava 1974, s. 259n.
- ¹⁴²⁾ Jsou doloženi zejména relací Abu-Hamida al-Andalusí al-Granaticca ze XII. stol. (*Abu Hamid el Granadino e su relación de viaje por tierras Eurasiáticas*, ed. C. E. DUBLER, Madrid 1953. Srv. I. Hrbek, *Nový arabský pramen o východní a střední Evropě*, Československá etnografie 2, 1954, s. 157-176) ale také jinými prameny. Že se jedná o lidi z Chorezmu dokázal T. LEWICKI, *Jeszcze o Chorezmijczykach na Węgrzech w XII wieku*, Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego 1957, č. 21, s. 100-103.
- ¹⁴³⁾ *Iebuda b. Me'ir ha-Koben, Seper ha-dinim*, ed. F. KUPFER - T. LEWICKI, *Žródla hebrajskie*, s. 36-37. Jde tu o záležitost dvou židovských chlapců vzatých do otroctví při přepadení Przemyslu, nejspíše Boleslavem Chrabrým brzy po roce 1018. Jeden z nich se zachránil a druhý byl prodán v Praze nějakému Židovi z Byzance. Byl pak viděn jako otrok v Konstantinopoli.
- ¹⁴⁴⁾ Ed. A. MIQUEL, *L'Europe occidentale dans la relation arabe d' Ibrahim b. Ya'qub (Xe s.)*, Annales ESC 21, 1996, s. 1059n.
- s. 60 ¹⁴⁵⁾ *Crescente fide*, FRB I., s. 189: „Fuit vir claudus in provincia Francorum cui in somnis apparuit vir in vestibus albis exorans eum atque dicens: surge et vade in civitatem Pragam in ecclesiam sancti Viti, ubi requiescit corpus beati Venclezai, et ibi recipies sanitatem. Quo dissimulante demum in somnis idem vir eisdemque amictus vestibus astans, qui et ante apparuerat ei, dixit: cur non implesti iussionem meam et non venisti ubi recepturus es gressum? Ille vero dixit: eo domine, et surgens venit claudicans ad negotiatores et dedit illis mercedem. Illi autem assumentes eum in currum venerunt cum eo usque ad predictam ecclesiam, in qua etiam orationem fudit, et protinus corruit coram populo in pavimento, et per dei misericordiam consolidate sunt genua eius, et bases, et plantae, et surgens gratias agit deo et beato Venclezao, ob cuius merita dominus deus ei auxiliari dignatus est“.
- ¹⁴⁶⁾ KRISTIÁN c. 7, s. 66, 68: „Sed et sacrosanctis diebus, pasche dico et penthecostes sabbatis, quando baptismi generale celebrari solet in sancta Dei ecclesia, ut nichil ex hiis, que Dei sunt, sibi deesset, si parvuli scrutiniorum tempore non inveniebantur, mittebat ad forum et pueros, quotquot venales manus vendentis attulerat, pro solius Dei amore sibi emebat et ita deitatis operi operam beatus spiritus dans, nunquam quiddam consuetudini divine deesse sufferebat“.
- ¹⁴⁷⁾ *Liutprand*, Antapodosis VI. 6, ed. A. BAUER - R. RAU, *Quellen zur Geschichte der sächsischen Kaiserzeit* (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters, Bd. 8) Darmstadt 1971, s. 490: „Carzimasium autem Greci vocant amputatis virilibus et virga puerum eunuchum; quod Verduenses mercatores on immensum lucrum facere, et in Hispaniam ducere solent“ a k tomu např. *Ibn Haukal, Surut al-ard*, ed. G. WIET, *La configuration de la terre I.*, Paris 1964, s. 109: „Všichni slovanští eunuši na zemi, pocházejí ze Španělska“.
- ¹⁴⁸⁾ IBRAHIM IBN JAKUB, s. 413
- ¹⁴⁹⁾ W. Kubiak, *Zagadnienie „odważników handlowych“ u Ibrabima ibn Jakuba*, *Slavia Antiqua* 5, 1965, s. 368n.
- ¹⁵⁰⁾ KRISTIÁN c. 10, s. 92, 94: „Sed et alius quidam reus pari modo iussus fuerat in carcerem retrudi, qui sanctum Wenceslaum voce et frequentibus suspiriis, ut sui miseretur, invocans, sicut et a superiore, ita ab isto cuncta manicularum et compedum argumenta ceciderunt. Quem increduli comprehendentes, peregrino precio accepto, longiquis nacionibus vendiderunt, nescientes Deum universe terre dominatorem et Domini esse terram et plenitudinem eius, putantes etiam beatum martyrem longe a se positorem preces exaudire non posse. Qui dum deduceretur, meritis beati Wenceslai subito ceciderunt kathene de manibus eius et torques ferrea de collo eius. Illi autem, qui eum emerant, quamvis gentiles forent, cernentes tanta mirabilia Dei, liberum eum abire permittunt“.
- ¹⁵¹⁾ K tomu Ch. WARNKE, *Zur Problematik des thesaurierten Geldes im frühen Mittelalter*, v: Studien zur europäischen Vor- und Frühgeschichte. Neumünster 1968, s. 302-310.
- ¹⁵²⁾ J. ŠTĚPKOVÁ, *Dínár-kinšár Ibrahimá b. Jakúba a jeho kupní síla*, Numismatické listy 10, 1955, s. 137-139; TÁŽ, *Ibrábím b. Jakúb a směnné prostředky v Praze*, *Časopis Národního musea* 125, 1956, s. 17-23; TÁŽ, *Das Wort Kinšár im Reisebericht des Ibrábím b. Ja'qúb*, *Archiv Orientalní* 25, 1957, s. 38-44. Jiné řešení, avšak také v tomto smyslu, evropské mince-denáru, oznámil T. Lewicki, nepublikoval je však. Poznámávám pouze, že můžeme mít pro tento význam neobvyklého slova kinšár dosud nepovšimnutý hebrejský doklad, pocházející z talmudských škol Babylonu z poslední čtvrtiny 9. stol. Říká se tu, že „mistr El'azar Alluff, který přišel (do Iraku) z Luceny (ve Španělsku), tvrdil, že (mince, která je známa) jako italský *issar*, je známa také ve Francii (Ifranja) stejně jako v zemi Edom (Itálie?)“. El'azar řekl také, že „mistr Našon Gaon z Mehasiahu (Sura) ho prosil, aby jim napsal a a přinesl čtyři takové *issary* a že také v té věci psal do Španělska“. (Citují podle N. GOLBA, *Aspects of geographical knowledge*, s. 176).
- ¹⁵³⁾ Od té doby kdy se pokus G. Skalského připsat počátky české mince sv. Václavu (G. SKALSKÝ, *Kniha Václav Svätý a počátky české mince*, v: Svatováclavský sborník I., Praha 1934, s. 184-219) ukázal být mylný (přehled diskuse: Z. PETRÁŇ, *První české mince*, Praha 1998, s. 15-30), se obecně ujal názor V. KATZE (*O chronologii denárů Boleslava I. a Boleslava II.*, Praha 1935), že první českou minci dal brzy po 955 razit Boleslav I. Proti tomu se postavili S. SUCHODOLSKI, *Początki mennictwa w Europie środkowej, wschodniej i północnej*, Wrocław etc. 1971, s. 39-101; TÝŽ, *Zur Frage der Anfänge der böhmischen Münzprägung*, Numismatický sborník 13, 1973-74, s. 75-84 a W. HAHN, *Stempelkritische Bemerkungen zur bayerischen Münzgeschichte an Hand polnischer Schatzfunde des 10. Jahrhunderts*, *Wiadomości Numizmatyczne* 19, 1975, s. 68-75; TÝŽ, *Herzog Heinrich II. von Bayern und die Anfänge der böhmischen Münzprägung*, *Wiadomości Numizmatyczne* 21, 1977, s. 162-167; TÝŽ, *Die administrativen Grundlagen der Typenvariation in der älteren bayerischen Münzprägung und ihre Signifikanz für die Datierung der ersten böhmischen Herzogsmünzen*, *Jahrbuch f. Numismatik u. Geldgeschichte* 31-32, 1981-82, s. 103-115. Datovali totiž jinak předlohu prvních českých mincí, devítibodový typ denárů Jindřicha II., Suchodolski po 965 a Hahn po 972. Podle toho bychom pak museli příslušně přesunout datování prvních denárů Boleslava I. Že je to ale - z různých důvodů - nemožné, ukázal nejnověji přesvědčivě Z. PETRÁŇ, *První české mince*, s. 31-61.
- ¹⁵⁴⁾ Jeden takový šáteček byl nalezen v jednom hrobu z 9. stol v Uherském Hradišti - Sadech. Srv. K. MAREŠOVÁ, *Nález předmincovního platidla na slovanském pobřeží v Uherském Hradišti - Sadech*, v: Denárová měna na Moravě, Brno 1986, s. 91-97; TÁŽ, *Nález předmincovního platidla na slovanském pobřeží v Uherském Hradišti - Sadech*, *Časopis Moravského musea* A 61-62, 1976, s. 31-36.
- ¹⁵⁵⁾ KANAPARIUS c. 12, s. 18: „propter captivos et mancipia christianorum, quos meractor Iudeus infelici auro emerat ...“
- ¹⁵⁶⁾ M. LOMBARD, *L'or musulman du VIIe au XIe siècle. Les bases monétaires d'une suprématie économique*, v: M. Lombard, *Espaces et réseaux du haut moyen âge* (Le savoir historique 2), Paris - La Haye 1972, s. 24.
- ¹⁵⁷⁾ *Gerhardi Miracula S. Oudalrici episcopi*, c. 21, ed. G. H. PERTZ, *Monumenta Germaniae historica - Scriptorum* IV, s. 422-423: „In regione Sclaurorum filius Volizlavi ducis valitudinem incidit, et in tantam infirmitatem deductus est, ut pater eius et mater caeterique praesentes amici praesentem vitam eum ulterius habere posse desperarent. Cumque pater in angustiis versaretur, ammonitus est de matre pueri et de aliis quibus notum fuit, quam multipliciter multi per merita sancti Oudalrici de diversis angustiis liberati essent. Continuo votum vovit, si filius eius ad vitam rediret, ut missis legatis sepulcrum sancti Oudalrici cum oblationibus visitaret. Eodem vero die filius ducis conversus est ad vitam, consolationem patri non minimam obtulit. Qui cognoscens misericordiam Dei in filio, nuntius statim mittere et votum

eius implere statuit. Qui venientes ad sepulcrum, obtulerunt 5 libras argenti et aureos quam plurimos et de cera quantum unus fortis soumarius portare potuit, mater etiam pueri seorsum denariorum aureorum bonam partem pro filio misit. Legati etiam altare sanctae Mariae cum auro et aliis oblationibus, sicut eis praeceptum est, devote visitaverunt, similiter altare sanctae Afrae; et narraverunt pro qua remissi sunt, dicentes, antequam ipsi exirent de sua provincia, ut filium domini sui ambularem et sanum dimitterunt.“ Poslední edice: G. VON AUGSBURG, Vita Uodalrici. Die älteste Lebensbeschreibung des heiligen Ulrich lateinisch-deutsch. Mit der Kanonisationsbulle von 993. Einleitung, kritische Edition und Übersetzung v. W. Berschin - A. Haase (Editiones Heidelbergenses 24), Heidelberg 1993, mi nebyla přístupná.

- ¹⁵⁸) M. BLOCH, *Le problème d'or au moyen âge*, Annales d'histoire économique et sociale 5, 1933, s. 1-34.
- ¹⁵⁹) B. HÓMAN, *La circolazione delle monete d'oro in Ungheria dal X al XIV secolo e la crisi europea dell'oro nel secolo XIV*, Rivista Italiana di Numismatica 35, (2nda ser. 5), 1922, s. 109-147, zde s. 110n.
- ¹⁶⁰) KRISTIÁN c. 9, s. 88. Podiven „universorum dispensator inter tecta sancti Wenceslai degencium“ rozdělouval almužny takto: „Si quando vero ei elemosina iniuncta fuisset in dispergendis decem nummis, ipse pro fidelitate sui domini addebat quinque. Quando quidem iubebatur in triginta vel eo amplius alimenta pauperes distribui, quindecim ille addebat numerum“. K tomu I. PÁNEK - Č. HLADÍK, *Denár a brýtna v českých pramenech do roku 1222*, Numismatický sborník 10, 1968, s. 88.
- ¹⁶¹) S. SUCHODOLSKI, *Początki mennictwa*, s. 73n. tvrdí, že zpočátku se v Čechách razilo nominálně 300 denárů z libry o váze 408 gr. To bylo také číslo obvyklé v Sasku (S. Suchodolski, *Początki mennictwa*, s. 26, 207).
- ¹⁶²) CDB L, č. 79, s. 84.; I, č. 387, s. 390: „ancilla sive sexingenti“.
- ¹⁶³) K. KROFTA, *Staročeská „venditio“*, v: Od pravěku k dnešku I., Praha 1930, s. 102-118.
- ¹⁶⁴) J. BARDACH, *Kara „trzysta“ a opiata „tresne“ w najdawniejszym prawie polskim*, Czasopismo Prawno-Historyczne 18, 1966, s. 45-77.
- ¹⁶⁵) J. BARDACH, *Kara*, s. 76.
- ¹⁶⁶) H. JANKUHN, *Haithabu. Ein Handelsplatz der Wikingerzeit*, 3. vyd., Neumünster 1956, s. 201.
- ¹⁶⁷) R. KIERSNOWSKI, *Pieniądz kruszcowy w Polsce wczesnośredniowiecznej*, Warszawa 1960, s. 439.
- s. 62 ¹⁶⁸) R. BROWNING, *Rabstvo in Vizantijskoj imperii (600-1200 gg.)*, Vizantijskij Vremennik 14, 1958, s. 53.
- ¹⁶⁹) Někdy se ovšem bere v úvahu poněkud nižší poměr mezi zlatem a stříbrem, totiž jako 10:1. Srv. také J. ŠTĚPKOVÁ, *Agio stříbra v obchodních stycích islámského Východu a zemí severovýchodní Evropy v 9.-11. stol.*, v: Akta I. Mezdynarodového Kongresu Archeologii Słowiańskiej III., Warszawa 1968, s. 154-159. O cenových údajích zvláště arabských pramenů T. LEWICKI, *O cenach*, s. 113n.
- ¹⁷⁰) M. LOMBARD, *Monnaie et histore d'Alexandre à Mahomet*. (Civilisation et Sociétés 26), Paris 1971, s. 203. Všechny tyto cenové údaje je pochopitelně třeba brát se značnou rezervou. Poměrně spolehlivé jsou výše zmiňované právní „standards“, ne snad proto, že by nezbytně odpovídaly tržové ceně, nýbrž proto, že jsou jakousi „řádovou“ představou o ceně, jakýmsi obecně přijímaným průměrem.
- ¹⁷¹) E. LÉVYPROVENÇAL, *L'Espagne musulmane au Xe siècle*, Paris 1932, s. 29-30. O Slované v kordóbském kalífátu také T. LEWICKI, *Osaadnitwo słowiańskie i niewolnicy słowiańscy w krajach muzułmańskich według średniowiecznych pisarzy arabskich*, Przegląd Historyczny 43, 1952, s. 473-493.
- ¹⁷²) O dani z míru: J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížectví (1034-1198)*, Praha 1997, s. 165, tam literatura.
- ¹⁷³) V. ŠMELHAUS, *Kapitoly z dějin předbusitského zemědělství*, Rozpravy ČSAV 74, 1964, č. 9, s. 15.
- ¹⁷⁴) POVEST VREMENNYCH LET k r. 6504 (996), I., s. 86.
- ¹⁷⁵) TAMTEŽ, s. 86-87. Erbenův překlad (K. J. ERBEN, *Nestorův letopis ruský*, Praha 1867, s. 99) zde má chybu, nemá být „mnoho válek (ratí)“, nýbrž „bojovníků (ratí)(je) mnoho“.
- s. 63 ¹⁷⁶) IBRAHIM IBN JAKUB, s. 415: „Jeho berně jsou stanoveny v mitkal al-markatiya a jdou na žold jeho mužů. Každý měsíc dostává jeden každý z nich určené množství. Má tři tisíce obrněnců rozdělených na oddíly a jedno so z nich se vyrovná desetistům jiných (bojovníků). A on dává těm mužům oděv, koně, zbroj a vše co potřebují. Když se některému z nich narodí dítě, nařídí, aby mu byl vyplácen žold od chvíle, kdy se narodilo, ať je to dítě mužského či ženského pohlaví. Když dítě dospěje, tedy, je-li to muž, ožení ho a zaplatí za něj obvěnění dívčině otci, je-li to žena, tedy jí provdá a vyplatí obvěnění za ní jejímu otci. A obvěnění je u Slovanů značně drahé ...“
- ¹⁷⁷) Viz o nich pozn. 172, tam literatura.
- ¹⁷⁸) Viz. pozn. 149.
- ¹⁷⁹) S. TABACZYŃSKI, *Z badań nad wczesnośredniowiecznymi skarbami srebrnymi Wielkopolski*, Wrocław 1958, s. 58n., 296.
- ¹⁸⁰) Tuto krizi českého státu analyzuje jako jako strukturální jev B. KRZEMIENSKA, *Krise českého státu na přelomu tisíciletí*, Československý časopis historický 18, 1970, s. 497-532. Viz dále J. SLÁMA, *Slavníkovci*, s. 207n. a J. ŽEMLIČKA, *Expanze, krize a obnova přemyslovských Čech v letech 935-1055*,

Český časopis historický 93, 1995, s. 205-222 a TÝŽ, *Das „Reich“ der böhmischen Boleslavs und die Krise an der Jahrtausendwende*, Archeologické rozhledy 47, 1995, s. 267-278.

- ¹⁸¹) GALLI ANONYMI CHRONICON I. 16. (*Anonima tzw. Galla Kronika czyli dzieje ksiązat i władców polskich*, ed. K. MALECZYŃSKI, Monumenta Poloniae historica, Nova series II., Kraków 1952, s. 37-38): „Boleslao igitur rege de mundana conversatione decedente, etas aurea in plumbeam est conversa, Polonia prius regina, auro radiante, cum gemmis coronata, sedet in pulvere viduitatis vestibus involuta“ a k tomu celé předchozí líčení vlády Boleslava Chrabrého.
- ¹⁸²) Pegavské analý (*Annales Pegavienses et Bosovienses*, ed. H. PERTZ, Monumenta Germaniae historica - Scriptorum XVI, s. 236) vyprávějí o tom, jak prý Wiprecht z Grojče přemlouval Vratislava II., aby se stal o královskou korunu, protože „Bougo“, jeden z jeho předchůdců byl, „jak se říká“, velkým a slavným králem jež rozšířil svou vládu až po zemi Seringů. Může tu jít jen o Boleslava, samozřejmě Boleslava I. („Bougo“ by mohla být zkomolená a latinisovaná podoba slovanského „Bolek“, hypokoristika od „Boleslav“, tj.: Bolek > Bolco > Bougo, jakýsi Bougo se však vyskytuje i v pozdní středohornoněmecké Spielmannské epice z okruhu Dietricha z Bernu, kde také vystupuje Vratislav II.), jehož panství nesaňalo až po Sogdianu (zemi Seringů, srv. *Isidor ze Sevilly, Etymologiae*, ed. LINDSAY, XIV. 2. 29), ale i tak daleko na východ po veliké obchodní cestě. Srv. D. TŘEŠTÍK, *Historické povědomí českého raného středověku*, v: Dawna świadomość historyczna w Polsce, Czechach i Słowacji, Wrocław etc. 1978, s.18n. Tato tradice byla ovšem překryta hagiografickou tradicí o knížeti-bratrovrahovi.
- ¹⁸³) KANAPARIUS kap. c. 12, s. 18: „Quod maxime de tribus causis actum esse dicunt, qui huius rei ordinem ipso narrante comperiunt. Prima et velut principalis causa propter plures uxores unius viri; secunda propter detestanda coniugia clericorum; tertia propter captivos et mancipia christianorum, quos merator Iudeus infelici auro emerat emptosque tot episcopus redimere non potuit.“ Bruno z Querfurtu, kap. 11, *Su. Wojciecha biskupa i męczennika Żywot drugi napisany przez Brunona z Kwerfurtu*, ed. J. KARWASIŃSKA, Monumenta Poloniae historica, Nova series IV. 2., Warszawa 1969, (dále jen BRUNO), XI., s. 12-13: „Populus autem dure cervicis, servus libidinum factus, miscebatur cum cognatis et sine lege cum uxoribus multis. Mancipia christiana perfidis Iudeis vendebant; dies festorum confusa religione observant, dies vero ieiuniorum voluptatibus vacantes omnino non curant. Ipsi clerici palam uxores ducunt, contradicentem episcopum iniquo odio oderunt“
- ¹⁸⁴) J. SLÁMA, *Slavníkovci - významná či okrajová záležitost českých dějin 10. století?*, Archeologické rozhledy 47, 1995, s. 206 vidí právem právě zde skutečný důvod Vojtěchova útěku od jeho biskupského úřadu.
- ¹⁸⁵) KANAPARIUS kap. 12, s. 18: „propter captivos et mancipia christianorum, quos merator Iudeus infelici auro emerat“. BRUNO XI., s. 12 zde mluví o „mancipia christiana“. K tomuto rozdílu viz i H. Hoffmann, *Kirche*, s. 17n.
- ¹⁸⁶) DÉTMAR VI. 54., s. 391. K tomu Ch. Lübke, *Slaven und Deutsche um das Jahr 1000*, Medievalia historica Bohemica 3, 1993, s. 69.
- ¹⁸⁷) K tomu předběžně: D. TŘEŠTÍK, *Česká kultura ve 12. století*, v: A. Merhautová - D. Třeštík, *Ideové proudy v českém umění 12. století*, Studie ČSAV 1985, č. 2, Praha 1985, s. 12n.
- ¹⁸⁸) KRISTIÁN kap. 2, s. 18.
- ¹⁸⁹) KOSMAS I. 9., s.18-19. Poměrem mezi těmito oběma verzemi přemyslovské pověsti se zabýval zejména s. 64 V. TILLE, *Kristiánův a Kosmův Přemysl*, Český časopis historický 24, 1918, s. 255-263. Podrobně ho analyzuji v připravované studii.
- ¹⁹⁰) KRISTIÁN kap. 2, s. 22; kap. 3, s. 29; kap. 5, s. 48; kap. 8, s. 78.
- ¹⁹¹) POVEST VREMENNYCH LET I., s. 20, k r. 6390 (882).
- ¹⁹²) O hlavním hradu a středu světa J. BANASZKIEWICZ, *Polskie dzieje bajeczne mistrza Wincentego Kadłubka*, Wrocław 1998, s. 299n. (tam literatura).
- ¹⁹³) POVEST VREMENNYCH LET k r. 6477 (969) I., s. 48.
- ¹⁹⁴) B. KRZEMIENSKA, *Krise českého státu*, s. 512n. upozorňuje na Chrabrého strategické důvody, tj. na nutnost mít přímý styk se svým spojencem, Jindřichem ze Schweinfurtu.
- ¹⁹⁵) DÉTMAR VI. 33., s. 360.
- ¹⁹⁶) *Ibrahim ibn Jakub*, ed. T. KOWALSKI (viz II. exkurs), s. 50: „Na západ od toho města (města žen) sídlí jeden kmen náležející ke Slovanům, nazývaný národem Veltaba (tj. Veleti, lze ale také číst Vlnane-Volyňané). Sídlí v lesích náležejících k zemím Měškovým (nebo: v lesích od země Měška), s té strany, která je blízka západu a části severu. Mají mocné město nad Océánem, které má dvanáct bran. Má přístav, pro který užívají půlených kmenů (?). Bojují s Měškem a jejich vojenská síla je veliká. Nemají krále a nedávají se věst jedině, a vládu mezi nimi mají starší.“ Volyň je tu evidentně popisován s hlediska Měška, je to tedy součást těch informací, které o Měškovi získal Ibrahim v Praze (viz pozn. 119). Odrážejí se tu obchodní informace pražského trhu.

- ¹⁹⁷⁾ Dvanáct bran měl kupř. ve 12. stol. Kolín na Rýnem, z toho dvě nefunkční, dodané jen proto, aby se dosáhlo čísla 12 a tedy vzoru nebeského Jerusaléma. A. HAVERKAMP, „*Heilige Städte*“ im hohen Mittelalter, v: Mentalitäten im Mittelalter Methodische und inhaltliche Probleme, ed. F. GRAUS, (= Vorträge und Forschungen Bd. 35) Sigmaringen 1987, s. 132. Pohanští Volynané jistě nic takového nedělali, to co Ibrahim slyšel o jejich 12 branách je samozřejmě fáma (je ale třeba připomenout, že 12 bran mělo podle DĚTMARA VI. 59., s. 399 i hradiště v Lubuši).
- ¹⁹⁸⁾ ADAM Z BRĚM II. 22. (*Magistri Adami Bremensis, Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, ed. B. SCHMEIDLER, Monumenta Germaniae historica - Scriptores rerum Germanicarum, Leipzig 1917, s. 79).
- ¹⁹⁹⁾ L. LECIEJEWICZ, *Wolyn*, v: SSS 6 (1977) s. 562-564; G. LABUDA, *Wolintanie - plemie pomorskie czy wielecie?*, v: Studia nad etnogenezą Słowian i kulturą Europy wczesnośredniowiecznej II., ed. G. LABUDA - S. TABACZYŃSKI, Wrocław etc. 1988, s. 65-76.
- ²⁰⁰⁾ GALLI ANONYMI, CHRONICON I. 1., (ed. K. MALECZYŃSKI, s. 6): „Sed quia regio Polonorum ab itineribus peregrinorum est remota, et nisi transeuntibus in Russiam pro mercimonio paucis nota ...“. Příznačné je, že se tu mluví o kupcích cestujících na Rus, tedy přes Krakov a Malopolsko. „Neznámé“ je tedy Velkopolsko. Jak se v Polsku, tj. zejména ve Velkopolsku a dalších centrálních územích ocitla ta masa stříbra v podobě západních, v tom i českých denárů, která tu byla uložena v pokladech, se zdá být jasné - dálkovým obchodem. Právě o něm ale nic nevíme, jediná skutečná svědectví máme o baltském obchodu, takže Velkopolsko se jeví jako periferní oblast tohoto baltského obchodu, tj. hlavně pomořanských přístavů. Na druhé straně je jasné, že zejména jantar přišel do Čech přímou cestou od Baltu, bez zprostředkování polských trhů. Nálezy českých a spolu s nimi bavorských a švábských mincí ukazují v každém případě, že ve druhé polovině 10. století existovalo přímé spojení Čech (Prahy) s Volyněm v ústí Odry a asi také s ústím Visly. Sr. Ch. WARNKE, *Die Anfänger des Fernhandels in Polen*, Würzburg 1964 (Marburger Ostforschungen Bd. 22), s. 114n. Otázku tu ale nemůžeme probírat, je příliš složitá (a v poslední době zanedbávaná).
- s. 65 ²⁰¹⁾ K tomu J. FRIED, *Der hl. Adalbert*, s. 54n.; TÝŽ, *Otto III. und Boleslaw Chrobry. Das Widmungsbild des Aachener Evangeliiars, der „Akt von Gnesen“ und das frühe polnische und ungarische Königtum*. (= Frankfurter historische Abhandlungen Bd. 30) Stuttgart 1989, s. 87n. S poněkud jiného východiska se o podobný výklad pokusil T. WASILEWSKI, *Czescy sufragani Bolesława Chrobrego*, v: Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. T. V, Warszawa 1992, s. 35-44. (O tom W. SWOBODA, *Druga metropolia w Polsce czasów Chrobrego*, Roczniki Historyczne 63, 1997, s. 7-15). Ch. WARNKE, *Die Anfänge*, s. 138n. upozorňuje právě také na to, že vedle Prahy se Boleslav Chrabrý snažil ovládnout druhý veliký trh - trh v Kyjevě. Ke Chrobřeho plánům v Kyjevě J. BANASZKIEWICZ, *Bolesław i Peredstawia. Uwagi o uroczystości stanowienia władcy w związku z wejściem Chrobrego do Kijowa*, Kwartalnik Historyczny 97, 1990, z. 3-4, s. 3-35 a A. POPPE, *Spuszczona po Włodzimierzu Wielkim. Walka o tron kijowski 1015-1019*, Kwartalnik Historyczny 102, 1995, z. 3-4, s. 3-32. Hospodářské motivy Chrobřeho jsou v bádání vesměs přehlíženy, faktem však je, že známé Chrobřeho ražby s cyrilskými opisy jsou zřejmě jeho ražbami pro Kyjev (M. B. SWIERDŁOW, *Jeszcze o „ruskich“ monetach Bolesława Chrobrego*, Wiadomości Numizmatyczne 1969, č. 3, s. 180n., i když podle nálezů zřejmě obíhaly také ve Velkopolsku (S. SUCHODOLSKI, *Początki mennictwa*, s. 109, je však třeba brát v úvahu, že na jižní Rusi poklady mincí prakticky chybí), zatímco jeho případné ražby v Praze jsou velmi pochybné (Z. PETRÁŇ, *První české mince*, s. 185-193).
- ²⁰²⁾ Ch. LÜBKE, *Multiethnizität und Stadt als Faktoren gesellschaftlicher und staatlicher Entwicklung im östlichen Europa*, v: Burg-Burgstadt-Stadt (jako pozn. 125), s. 45.
- ²⁰³⁾ K „importům“ dálkového obchodu v Čechách a na Moravě sr. pečlivý soupis, který podal P. CHARVÁT, *Dálkové styky Českých zemí a Hedvábná cesta v raném středověku (do roku 1300)*, v: Hedvábná cesta, Praha 1998, s. 11-37.
- ²⁰⁴⁾ *Johannes Kamnites, Die Einnahme Thesalonikes durch die Araber im Jahr 904*, c. 5, ed. G. BÖHLIG Byzantinische Geschichtsschreiber XII., Graz 1975, s. 25. (citují podle Ch. Lübkeho, l. c.)
- ²⁰⁵⁾ *Adalbold, Vita S. Heinrici*, Monumenta Germaniae historica - Scriptores IV., s. 694: „Bulizlaus Meseconis filius iocunditatem Pragae et amoenitatem Boemiae promissae praeposit amicitiae“. (Poslední edice H. van RIJ v: Nederlandse Historische Bronnen 3, Amsterdam 1983, s. 7-95 mi nebyla přístupná)
- ²⁰⁶⁾ *Ibrahim (text al-Himjaribo)*, ed. T. LEWICKI, Opus Pragi, s. 697.

**Poznámky k článku Václava HUŇÁČKA:
Ostrov mezi Břevnovem a Sázavou**

- s. 71 ¹⁾ G. STADTMÜLLER - B. PFISTER, *Geschichte der Abtei Niederrataich 731- 1986*, München 1986 (veškeré podrobnosti o tomto opatství jsou čerpány z této publikace).

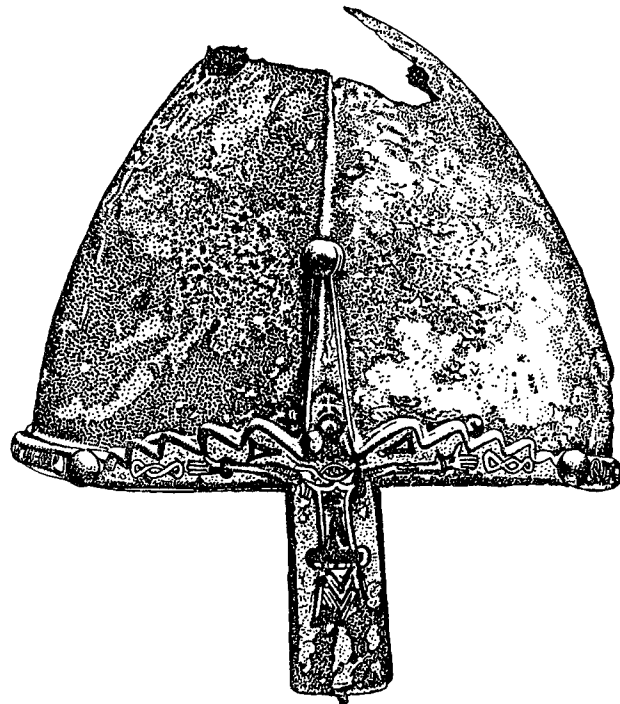
- ²⁾ V. BARTŮNEK, *Dar nad všechno zlato*, Praha 1968, s. 66. s. 72
- ³⁾ A. ZETTLER, *Cyrill und Method im Reichenauer Verbrüderungsbuch*, v: Frühmittelalterliche Studien 17, 1983, s. 280-298.
- ⁴⁾ Nejnovější kritické a komentované vydání Slovinské akademie věd a umění: *Brižinski Spomeniki*, s. 73 Ljubljana 1993.
- ⁵⁾ O. KRONSTEINER, *Heisst Ostarrichi „Spitzberg“?*, Der Standart 41, 1996, s.11-12.
- ⁶⁾ *Přehled dějin Československa I/1*, Praha 1980, s. 109-110.
- ⁷⁾ Nejnověji hodnotí ruskou christianizaci J.B. LÁŠEK, *Počátky křesťanství u východních Slovany*, Praha 1997.
- ⁸⁾ F. DVORNÍK, *Zrod střední a východní Evropy*, Praha 1999, s. 207.
- ⁹⁾ J. DIRK STRUIK, *Dějiny matematiky*, Praha 1963, s. 78. s. 74
- ¹⁰⁾ S. HILPISCH, *Cluny a ostatní středověké mnišské reformy*, Břevnov 1993, s. 13-19.
- ¹¹⁾ Za jeden ze závažných důvodů, které vedly Boleslava II. povolal do Čech právě mnichy z Altachu lze považovat též panovníkovu snahu odčinit ke konci své vlády to, čeho se dopustil na jejím počátku. Bylo to r. 975 zpusťování rozsáhlého území altašského opatství a snad i poplacení samotného Altachu, který byl zřejmě východištěm výpravy císaře Oty II. proti Boleslavovi jako spojenci císařova odpůrce bavorského vévody Jindřicha II. Svárliového (955-976). Založením Ostrova se tak Altachu dostalo velkého zadostiučinění.
- ¹²⁾ Srov. J. ROYT, *Poustevník Vintř*, München - Zürich 1993, s. 5. s. 76
- ¹³⁾ F. BERKI, *Hé en Hungaria orthodoxos ekklesia*, Thessaloniki 1964, s. 21- 30.
- ¹⁴⁾ V. TKADLČÍK, *Cyrilský nápis v Michalovcích*, Slavica 52, 1983, s. 113-123.
- ¹⁵⁾ *Istorijska na Bălgarija BAN v 14 toma II.*, Sofia 1987, zde nejnovější zpracování příslušného období bulharských dějin. s. 78
- ¹⁶⁾ Z. HLEDÍKOVÁ, *Nejstarší břevnovský rukopis*, v: Milénium břevnovského kláštera (993-1993), Praha 1993, s. 41-49.
- ¹⁷⁾ R. PRAŽÁK, *Bogomilismus v Ubrách v 11. století*, v: Studia Balcanica Bohemo-Slovaca 1, Brno 1970, s. 76-82.
- ¹⁸⁾ J. VAJS, *Rukověť blaholek paleografie*, Praha 1932, s. 22-23.
- ¹⁹⁾ M. ČUBATYJ, *Istorijska chrystyjanstva na Rusy - Ukrajinu I.*, Roma - New York 1965, s. 383-398. s. 80
- ²⁰⁾ B. D. GREKOV, *Kyjevská Rus*, Praha 1953, s. 36. Srov. P. MAL, *Das Schottenkloster St. Jakob in Regensburg im Wandel der Zeiten*, v: 100 Jahre Priesterseminar in St. Jakob zu Regensburg 1872-1972, Regensburg 1972, s. 5-36.
- ²¹⁾ M. ČUBATYJ, *Istorijska*, s. 422 a 754. s. 81
- ²²⁾ L. WAMSER - G. ZAHLHAAS, *Rom und Byzanz. Archäologische Kostbarkeiten aus Bayern*, München 1998, s. 183-184.
- ²³⁾ Srov. K. REICHERTOVÁ, *Sázavská tetrakoncha sv. Kříže*, v: K. Reichertová a kol., Sázava. Památník staroslověnské kultury, Praha 1988, s. 213-249.
- ²⁴⁾ F. DVORNÍK, *Zrod*, s. 285. s. 82
- ²⁵⁾ Úplný výčet zachovalých ostrovských památek podává Z. BOHÁČ, *Ostrov. Tisíciletá historie zmařené-ho kláštera*, Jilové u Prahy 1999, s. 22-25. (Jde o naši nejnovější monografii o ostrovském opatství.) Do kontextu celé české monasteriologie nově zasazuje ostrovský klášter P. SOMMER, *Davle - Ostrov*, v: P. Vlček - P. Sommer - D. Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 210-212. s. 84
- ²⁶⁾ Zcela zásadní význam pro náležitě poznání tohoto období naší kultury mají tyto dvě nejnovější práce. Z. HAUPTOVÁ, *Církevněslovanské písemnictví v přemyslovských Čechách*, v: Jazyk a literatura v historické perspektivě, Ústí nad Labem 1998, s. 5-42. V. KONZAL, *Církevněslovanská literatura - slepá ulička na prahu rozvoje české kultury?*, v: Speculum Medii Aevi, Praha 1998, s. 150-162.
- ²⁷⁾ Závěrem touto cestou děkuji kolegyni Marii KOSTÍLKOVÉ z Kanceláře prezidenta republiky za to, že mi vždy velmi ochotně vycházela vstříc při nahlížení do vzácných rukopisů knihovny metropolitní kapituly pražské.

**Poznámky k článku Anežky MERHAUTOVÉ:
Vznik a význam svatováclavské přílby**

- ¹⁾ *Kristiánova legenda. Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*, ed. J. LUDVÍKOVSKÝ, Praha 1978, [dále jen KRISTIÁN] 10, s. 100-102. s. 85
- ²⁾ D. HEJDOVÁ, *Přílba zvaná „svatováclavská“*, Sborník Národního muzea v Praze, A 18, 1964, č. 1-2; TÁŽ, *Der sog. Wenzelshelm*, Zeitschrift für Waffen und Kostümkunde 1966, s. 96n., 1967, s. 28n., 1968, s. 15n. s. 86

PŘEMYSLOVSKÝ STÁT kolem roku 1000

Na paměť knížete Boleslava II.
(† 7. února 999)

Uspořádali:
Luboš Polanský
Jiří Sláma
Dušan Třeštík

Nakladatelství Lidové noviny
Praha 2000